

B. III 31

ORGANIZAREA POLITICĂ A BANATULUI IN EVUL MEDIU

DE

TRAIAN SIMU

PROFESOR

LA LICEUL „CORIOLAN BREDICEANU”
LUGOJ



— 1941 —

TIPOGRAFIA „CORVIN”, LUGOJ — STRADA GENERAL BERTHELOT

3 iii 31

5-58

ORGANIZAREA POLITICĂ A BANATULUI IN EVUL MEDIU

DE

TRAIAN SIMU

PROFESOR

LA LICEUL »CORIOLAN BREDICEANU«
LUGOJ



— 1941 —

TIPOGRAFIA »CORVIN«, LUGOJ — STRADA GENERAL BERTHELOT

BIBLIOTECA JU
CARAZSE
REST
Str. 7 Nov. br. 50

b 230/80



Organizarea politică a Banatului în evul mediu

Vecinii noștri Unguri se laudă, urbi et orbī, cu civilizația lor milenară, care, în fond, nu este altceva decât o copie slabă a unui aparat de fotografiat, ajuns în mâna diletanților începători. Se pretind chiar de propagatori ai civilizației latine, spre răsăritul Europei, contribuind din aurul minții și sufletului lor, la cultivarea a tot ce este nobil, frumos și bun. Părta o știm cu toții, că este aur la aparență, examinată, însă, mai de aproape ne apare neagră... Așa sunt vecinii noștri, fiindcă dela un popor, ieșit la suprafață din stepele Asiei, nu se poate aștepta ceva mai bun și mai de seamă.

Pentru a nu se presupune că sunt exagerat, las să-i descrie, tangențial, cronicile lor.

În veacul al XIII-lea, pe timpul regelui Bela al IV-lea, »pe când Ungaria era de mult creștină, mai mulți călugări ai ordinului Sf. Dominic au plecat să-și caute țara lor de obârșie«. »Dintre aceștia numai unul singur, cu numele Julian, a ajuns norocos în căutata țară îndepărtată și aduse iarăși știri de acolo«. »Darea de seamă despre călătorie o păstrează Vaticanul, într'un vechiu manuscris«. Călugărul Julian spune, într'alte, că s'au bucurat mult băștinașii de prezența lui și că s'au înțeles reciproc, vorbind aceeași limbă. — Pe urmă călugărul Julian constată că: »sunt păgâni, de Dumnezeu n'au cunoștință,¹⁾ dar nici idololatrii nu sunt, ci trăiesc ca animalele sălbatice.« »Pământul nu-l lucrează, mănâncă carne de cal și de lup și altele de acest fel, beau lapte de iapă și sânge«... »Au cai și arme multe și sunt viteji în luptă«. »Știu din tradiție că Ungurii (cei din Europa) sunt descendenții lor, dar n'au cunoștință unde au ajuns, ce s'a ales de ei.«²⁾

¹⁾ Prin urmare *Hadúr* al Ungurilor păgâni este o plămuire a poezilor unguri de mai târziu.

²⁾ Spre verificarea celor citate din: *A magyar nemzet története, szerkeszté Szilágyi Sándor*. vol. I. apoi: *Magyarország a királyság megalat-*

Bine că n'au pornit, cu părintele Julian, și Ungurii rămași în Asia, căci altfel alte orori și năpăști al Dumnezeului ungu-resc (»magyarok istene«) trebuia să îndure și să se deslănțu-iască peste biata Europa, după invaziunea Tătarilor, fiindcă în Franța, în »Litaniae omnium Sanctorum«, între alte rugă-ciuini și cereri, ca Dumnezeu să mântuiască Franța de ciumă, foamete și alte nenorociri, era și »ab invasione Hungarorum libera nos Domine«.

După această scurtă introducere, să-i vedem pe Unguri, începând cu anul 896 după Christos, după ce trecuseră Car-pații și s'au așezat pe câmpia Tisei, ce au făcut.

Au continuat să jefue și să distrugă, ca un popor sălbatic, tot ce au întâlnit în cale. — La început, n'au avut vre-o or-ganizare socială în înțeles european, ci trăiau în triburi, — așezându-și corturile în preajma apelor, unde găseau și pășune pentru animalele lor.

Dela popoarele autohtone au împrumutat, ca popor no-mad, tot ce mai târziu i-a făcut să se desbrace de vechiul fel de viață și să se încadreze, cu încetul și grele sforțări, într'o organizare superioară de stat.

La venirea în Panonia, numărul lor a fost de 250,000 su-flete, iar buni pentru luptă — se presupune că erau — 40—50.000 de bărbați.¹⁾

Așezați în inima Europei, în fiecare an, în frunte cu șefii lor de trib, porneau după jaf și pradă spre Apus, căci acolo erau orașe mai înfloritoare. Solomon, abatele de Sft. Gallen, scrie la 905, în versuri mișcătoare, episcopului de *Verdun*, oro-rile săvârșite de ei, cum au ucis poporul, i-a jefuit averea și au dat foc bisericilor. La 911 nimicesc valea Rinului până la

pításáig, irták: Fröhlich Róbert, Kuksinszaky Bálint, Nagy Géza és Marczali Henrik, Budapest 1895, A vezérek kora, irta Marczali Henrik, pag. 33, pre-zint și textul unguresc: »Midőn Magyarország már rég keresztény volt, indul-tak el hittérítők Szt.-Domokos rendjéből Nagy-Magyarországnak a krónikák-ban említett ős hazának felkeresésére«. »Több szerzetes indult útnak, de csak egy közülök, Julián ért el szerencsésen a keresett távoli országba és hozott onnan ismét hírt«. »Uti jelentése megmaradt a Vatikán egyik régi kéziratában.« Pe urmă »Pogányok istenről semmit sem tudnak, de bálványokat sem imádnak hanem úgy élnek mint a vadállatok«. »A földet nem művelik, ló és farkas-húst és más effélel esznek, kanczatejet és vért isznak«. «Sok a lovuk és fegy-verük és igen vitézek a háborúban«. »Tudják a régi hagyományokból, hogy ezek a magyarok tőlük eredtek, de nem tudták, hová lettek«.

¹⁾ Op. cit. Marczali H., pag. 59.

Koblenz, la 913 distrug Suabia, la 915 incendiază și jefuesc Brema, la 917 Baselul și tot teritoriul până la Metz, la 921 ajung până la Verona, iar la 922 au devastat totul ce le-a stat în cale, până la Apulia. La 934 au început să treacă în imperiul roman de răsărit. Împăratului, însă, peste câțiva ani i-a succedat să încheie cu dânșii un armistițiu și, tot pe atunci, unii dintre Unguri sunt atrași la creștinism. Ungurii, totuși, au mai încercat, în două rânduri, să se aventureze în sudul Dunării, dar la anul 958 și 931 au fost consecutiv bătuți.

Prima lovitură hotărâtoare le-a aplicat-o Ungurilor Henric I, la 15 Martie 953, lângă Merseburg. La 955, printr'o nouă incursiune, ajung la orașul Augsburg pe Lech, apărat de episcopul Udalrich, în ajutorul căruia sosește Otto cel Mare. La 10 August ei sunt zdrobiți complect. Aici cad în luptă și căpeteniile lor Bulcsu și Lehel. Dacă Otto cel Mare ar fi continuat să-i urmărească până'n câmpia Panoniei, cu siguranță Europa ar fi scăpat de Unguri atunci.

Incursiunile amintite au contribuit, în mare măsură, la amestecul lor cu elementele băștinașe. — Prizonierii, aduși cu dânșii, i-au îmblânzit în pornirile lor sălbatice. În privința aceasta și-a dat multă osteneală soția lui Geiza, care era creștină. Vaik, fiul lui Geiza, viitorul rege Ștefan, ia în căsătorie pe Ghizela, fiica ducelui de Bavaria. Imprejurarea aceasta înlesnește contactul pacinic al Ungurilor cu Apusul. Se încep propaganda religioasă apuseană și atât misionarii călugări, cât și laicii, cari s'au pripășit la curțile domnitorilor, cu toții au activat la organizarea statului, după modelul statelor vecine. Că Ungurii n'au fost pătrunși nici de creștinism și nici de noua orânduire de stat, ne-o demonstrează răscoala lui Kupa și uciderea lui Sf. Gerhardus etc.

Incontestabil că, fără stăruința Romei, care a izbutit să-i catolicizeze, ca apoi să-i menajeze și pe teren politic, Ungurii, cu siguranță, n'ar fi reușit să se strecoare, dearândul veacurilor, în Europa, ci de mult le-ar fi pierit urma, cum s'a întâmplat cu alte popoare barbare mai numeroase.

Noua organizare de viață politică Ungurii și-au copiat-o dela Carol cel Mare. Țara și-au împărțit-o în comitate, adică județe, având ca centre cetățile pe care le-au aflat la venirea lor. Atât ișpanul cetății (reprezentatul regelui), uneori castelanul, precum și celelalte grade, aveau misiunea deoparte să apere cetatea, de altă parte să împărțească și dreptatea. Soldații se

numeau »iobagiones castrî«, adică iobagi de cetate. În felul acesta, Ungaria, la moartea lui Ștefan, era împărțită în 45 de județe.

Tot sub domnia lui Ștefan are loc și cucerirea formațiunilor politice din stânga Tisei, care au fost, apoi, anexate puterii ungurești.

Să vedem ce spun izvoarele vechi despre aceste întocmiri politice. Cronica cea mai veche ungurească, scrisă de Anonymus, pomenește de trei ducate; 1) al lui Menumorut dintre Someș și Mureș, 2) al lui Gelu în Transilvania și 3) al lui Glad în Banat, dela Mureș la Dunăre. Glad, atacat de Unguri, vine din Vidin, ajutat de Cumani, Bulgari și Blaci (Români). Lupta s'a dat lângă Timiș. Glad, fiind bătut, a căutat scăpare între zidurile cetății Keve. (Cubinul de lângă Dunăre). Dar nici aici nu e capabil să reziste Ungurilor. Inchinându-se lui Arpad, își păstrează tronul sieși și urmașilor săi. În decursul acestor lupte, pe la 894, sau 896, cade și Orșova în mâinile Maghiarilor.¹⁾ Ohtum, urmașul lui Glad, cu sediul în Cetatea Mureșului (Morisena de pe timpul Romanilor), botezat după ritul Grecilor, nu deduse cinstea cuvenită regelui Ștefan. Această îndrăsneală nu putea fi nepedepsită. Dar puternicul vasal înfruntă cu bărbăție toate uneltirile regelui, până când sfetnicul său, Cenad, punându-se în fruntea unei armate ungare, îl atacă într'o noapte, pe neașteptate, în tabăra sa și cu mâna proprie stânge viața aceluia, care odinioară era stăpânul său. Țara lui Ohtum se anexează Ungariei, iar Cetatea Mureșului, întru pomenirea biruinței, câștigată cu ajutorul sfetnicului său trădător, de aici înainte se numește Cenad.²⁾

Evenimentul acesta îl menționează și d-l prof. I. Lupaș³⁾: »Era în Cetatea Mureșului un oarecare principe foarte puternic, cu numele Ohtum, care a fost botezat în cetatea Vidinului, după ritul Grecilor. El era foarte slăvit în virtutea și puterea sa. Avea anume șapte femei, din pricină că nu fusese desăvârșit în legea creștinească. Iar regelui Ștefan nu-i arăta nici-decum cinste și supunere, bizuindu-se pe mulțimea ostașilor săi, asupra cărora avea stăpânire. Avea și mulțime nenumărată de cai neîmblânziți, afară de cei grijiiți și păstoriți de

¹⁾ P. Dragalina, Din Istoria Banatului, Severin I. pag. 21.

²⁾ P. Dragalina op. cit. p. 22

³⁾ Realități istorice în Voevodatul Transilvaniei din sec. XII-XVI p. 23. Vezi și I. Lupaș, Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII p. 8.

servitori acasă la el. Ale lui erau și turmele nesfârșite, care toate își aveau păstorii lor și alodiile și curți boierești. Și-a întins stăpânirea asupra sării regești, care se trimitea pe Mureș la vale, așezând în porturile acestui râu, până la Tisa, dăbilarii și paznici, supunându-le toate la plata dajdiei sale. Primind împuternicire dela Greci, el a clădit în pomenita Cetate a Mureșului o mănăstire, în cinstea Sf. Ioan Botezătorul, așezând aici egumeni, cu călugări greci, după rânduiala și ritul lor. Și era sub ascultarea acestui bărbat toată țara dela râul Carasului până la ținuturile transilvane și până la Vidin și Severin, căci pe toate le supusese stăpânirii sale. De aceea întrecea pe rege cu mulțimea ostașilor săi înarmați și nu-l prea lua în seamă. »Impotriva acestui stăpânitor al Banatului pornește cu oaste, din încredințarea regelui Ștefan, comandantul Chanadius, care la început fu biruît și pus pe fugă, dar la urmă, cu ajutorul Sf. Gheorghe, care i s'a arătat în vis, în formă de leu, a reușit să învingă și ucidă pe *Ohtum*. După biruință, regele Ștefan a dispus ca cetatea *Morisena* să fie numită *Chanadina*, după numele învingătorului, pe care l-a înstituit *comite* al acestei provincii. În semn de mulțumită, Chanadinus a clădit pe locul, unde i s'a arătat leul în vis, o mănăstire, »în cinstea fericitului mucenic Gheorghe«, așezând în ea pe pomeniții călugări greci în mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul, împreună cu egumenul lor«.

»Evenimentul acesta poate fi precizat într'un răstimp de 10 ani, dela 1008 până la 1018, când Ștefan a reușit să învingă și să prindă pe răzvrătita sa rudenie, Ghiula din Transilvania«.

Din cele expuse se constată faptul, că atunci, când Ungurii au ajuns în contact cu Românii, îi găsesc organizați în ducate și voevodate.

Voievodul era o căpetenie mai mare, care îi conducea în războiu, dar era și alta mai mică, cneazul, sau judele. Aveau cetăți de rezistență, moștenite dela strămoșii lor, orașe, în cari trăiau meșteșugari și negustori, sate, unde strămoșii noștri se ocupau cu agricultura și păstoria.

Voievozii români, în epoca mai veche, sunt șefii unor confederații de cnezii. În vreme de pace ei hotărau asupra neînțelegerilor dintre aceștia, iar în vreme de războiu se puneau în fruntea lor. Se presupune că voievozii se alegeau dintre cnezii din familiile mai însemnate, prin bogăția, sau autoritatea lor morală. Această instituție a voevodatului se menține, printre

Românii din Transilvania, până prin secolul al XVI-lea. În Maramureș, voievozii au atribuții mai întinse, fiindcă erau față de rege reprezentanții întregii populațiuni românești de acolo. *În ținuturile mai expuse, regii maghiari au conservat, din interes personal, aceste vechi organizații românești, drept recompensă pentru serviciile ostășești și pe cari se răzimbau, în caz de pericol, ca de pildă în Maramureș, Hunedoara și în Banat.*

În Transilvania, însă, Românii fură mai curând deposezați de vechile lor drepturi. Constrângerea lor la catolicism a contribuit în foarte mare măsură, ca nobilimea românească de aici să se contopească în elementul maghiar. Unde rezistența a fost mai mare, au fost reduși în stare de șerbie. Faptul că dela început căpetenia Ardealului, adică dregătorul trimis de regele Ungariei purta numele de voevod, ne dovedește nu numai existența lor aici, înainte de venirea Ungurilor, ci și împrejurarea, că la început regii maghiari le-au păstrat vechea organizare a Românilor.

Cine sunt cnezii? În privința aceasta d-l Prof. I. Lupaș¹⁾ ne spune următoarele: »În fruntea organizațiilor de săteni se aflau cnezii, formând o clasă țărănească mai bine situată, înzestrată cu drepturi și datorii de ordin judecătoresc, administrativ și militar. Cnezii aveau dreptul să țină *scaun de judecată* și să decidă în pricinile mărunte, ce se iveau între țărani păstori și plugari de sub conducerea lor. Ei încasau dările și contribuțiunile, între care cea mai obișnuită era la Românii ardeleni cincizecîma (quingagesima), numită și *Census Valahorum* = oláh adó = darea Românilor.«²⁾ Darea aceasta era aplicată și la Românii bănățeni. »Instituția cnezatului a răsărit din însăși necesitățile locale și regionale ale popoului, lipsit de organizare unitară și de conducere centrală. Ajunsă mai târziu sub stăpânirea regilor ungari, ea s'a adaptat nouilor împrejurări, fără a-și modifica însă fundamental întocmirile tradiționale. Regele a reușit să-și impună dreptul de-a dăruî și revoacă prin decret cnezatele, cutoatecă ele aveau în multe cazuri caracter ereditar, cu drept de moștenire din tată în fiu.«³⁾

»În veacul al XIV-lea, sub cârmuirea regilor din familia de Anjou, unii dintre cnezî ajung în situația privilegiată de-a

¹⁾ Op. cit. pag. 10

²⁾ Ibid pag. 16

³⁾ I. Lupaș, op. cit. pag. 14

fi considerați ca egali cu nobilii țării, transmitându-și posesiunile prin moștenire din neam în neam«.1)

În urma acestor considerațiuni, să vedem care a fost situația politică în Banatul nostru.

Datorită faptului că la Dunăre, față de imperiul bizantin, regii unguri avură, încă dela început, raporturi încordate, strămoșilor noștri după moartea lui Ohtum, le-au lăsat toate libertățile personale. Aceștia, la rândul lor, când regele le cerea brațul de luptă, conduși de cnezii lor, cu »iobagiones castrī«, alcătuiau miliția, cari, deodată cu apărarea moșiei străbune, aduceau servicii neprețuit de mari regilor, fiind considerați ca cele mai bune elemente de luptă și rezistență la graniță. Aduc aici ca exemplu într'alte, încă pe la început, crâncena luptă a regelui Ștefan al II-lea, dela anul 1129, din preajma râului Căraș, cu împăratul Ioan Comnenul, unde apa râului, cum o spune cronicarul, se înroșise de sângele vitejilor.2)

Eroismul Românilor bănățeni liberi a fost mult apreciat și de regii angevini, Sigismund de Luxemburg etc. Strămoșii noștri bănățeni, însă, continuară să lupte cu toată bărbăția împotriva Turcilor, până când și partea muntoasă a provinciei noastre ajunge sub Turci, ca apoi să le revină din nou partea leului sub drapelul vulturului cu două capete, adică sub împărații dela Viena.

Imprejurarea aceasta a determinat pe regii din familia arpadiană să înființeze în provincia noastră diregătoria *Banilor de Severin*, care s'a extins și peste *jumătatea de vest a județului Mehedinți și o mică parte a Gorjului*, spre comuna *Celeiului Gorjului și nu până la Olt și lacul Celei dela Dunăre*.3) »În ordinea ierarhică, banul era, după rege, în locul al doilea, alături de palatinul țării«.4)

Urma istorică a banilor de Severin o găsim în prima jumătate a secolului XIII-lea.

Regele Ștefan I. și urmașii lui, precum și Angevini etc. și-au dat seama de pericolul ce amenința Ungaria dela Sud, la început din partea Bulgarilor, apoi Bizantinilor și pe urmă Semilună. Imprejurarea că, după moartea lui Ohtum, *Ștefan I*

1) Ibid. op. cit. pag. 14

2) Szentkláray, Krassóvármegye őshajdana, pag. 138

3) Vezi studiul d-lui I. Conea »Corectări geografice în Diploma Ioanișilor«, pag. 246—271 Buletinul Soc. Reg. Rom. de Geogr. 1937

4) I. Lupaș: Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII, pag. 4

instituisse peste întreaga provincie de comite pe Chanadinus, descendenții primului rege, din motive strategice, înjghebară între Tisa, Dunăre și Carpați o marcă, după modelul statelor din Apus, în frunte cu un Ban, luând astfel ființă Banatul de Severin. Proprietatea strămoșească a lui Glad și Ohtum, considerată de Allodiu, devenise, pentru regii maghiari, în decursul veacurilor, un zid de solidă rezistență împotriva inamicului din afară. Românii autohtoni de aici, servind cu credință interesele regilor arpadieni, cu brațul lor de luptă, își păstrasera moșiile și toate drepturile politice avute. Cei mai viteji și devotați regelui fură răsplățiți cu slujbe și moșii noi și, ca urmare, mulți dintre foștii cnezii deveniră nobili feudali.

Desigur feuda, la început, a fost temporală, ca, la urmă, cei mai credincioși dintre nobilii români să primească drept deplin asupra feudei și s'o treacă ca moștenire copiilor și nepoților lor. Aceasta a fost situația Românilor bănățeni în veacul al XI-lea și XII-lea.

Documentele din veacurile XIII și XIV, cari s'au păstrat după invazia Tătarilor, ne prezintă o serie întreagă de nobili români, aproape maghiarizați, după ce primară și catolicismul, îndeplinind funcțiunea de bani, comiți, castelani etc.

Țăranii dela sate, în frunte cu cnezii lor, cărora încă le era calea deschisă la înaintare, se bucurau de toate libertățile, păstrate de la strămoși, drept recompensă pentru serviciul militar ce-l prestau la nevoie, formând armata cea mare la granița Banatului. Din acest motiv șerbia propriu zisă era aici necunoscută. Ajungând Banatul sub Turci, situația privilegiată a Românilor bănățeni dispăre pentru totdeauna.

Dacă în Transilvania au existat voievozi, în provincia noastră căpetenia, care de asemenea a avut rolul voevodului, a primit numirea de Ban, cum de pildă s'a întâmplat în Croația și Slavonia. Baniii Severinului, având însărcinări speciale, politice, administrative și religioase, se numiau dintre cei mai credincioși și devotați oameni ai regelui.

Este curios, totuși, faptul că se schimbau foarte des. După apariția primului ban, Luca, în istorie, la anul 1253, peste șapte ani, adică la 1240 urmează Oslu, Ștefan a lui Ciac la 1243, Pous, sau Posa la 1255, Ștefan la 1257, Laurențiu la 1263, Ugrin la 1268 etc.¹⁾

Printre banii Severinului aflăm ridicați la această demni-

¹⁾ P. Dragalina: »Din istoria Banatului Severin« II, pag. 146-147

tate și foști cnezii, ca de pildă un Voicu, Ioan Corvinul, Ciorna, Danciu etc.

Banatul de Severin cred că a luat ființă înainte de anul 1233, când adică este pomenit prima dată în cronică, în funcția de ban, Luca. Iată ce spune în privința aceasta P. Dragalina: ¹⁾ »Luca n'a putut fi cel dintâiu Ban al Severinului, deoarece dispozițiunile lui Bela referitoare la această provincă ne îndreptățește a presupune, că n'avem de lucru cu pământ nou câștigat«.

Înaintașii noștri bănățeni, ca oameni de cetate (iobagiones castrii) și ca apărători ai granițelor, alcătuind miliția, și-au creat o situație superioară, stăpânind pământul strămoșesc în deplină libertate, o situație cu totul aparte față de ceilalți Români.

În privința aceasta Nicolae Densușianu²⁾ menționează următoarele: »La anul 1457, regele Ladislau al Ungariei confirmă vechile libertăți ale Românilor din Banat, în semn de grațitudine, dupăcum zice dânsul, pentru meritele ce le-au câștigat Românii aceștia, păzind și apărând valorile Dunării, în contra deselor incursiuni turcești, și regele adaugă, cu această ocaziune, că militarismul Românilor din Banat era censvetudinar, adică nu era impus nici prin lege și nici prin relațiuni de vazalitate«.

Serviciul militar al Românilor bănățeni n'a schimbat întru nimic vechile lor organizații, doar atât că cnezatele primară numirea de districte. În privința aceasta istoricul Dragalina afirmă următoarele: »Asupra părților unghurene ale Banatului Severin aruncă lumină unele diplome ale regelui Ludovic cel mare«. »Dintrînsele câștigăm convingerea despre *existența unor stări separatistice*, cu totul deosebite de cele ce erau în vigoare pentru ocărmuirea altor ținuturi din patrie«. ³⁾ În sprijinul acestui adevăr spune următoarele: »Născându-se ceartă pentru o parcelă de pământ între *Bogdan de Mâtnic* (Mâtnicul e numele unei comune din apropierea Caransebeșului) și *Radul* fiul lui *Voinic* de o parte și între locuitorii *Caranului* de altă parte, exmisul regelui Ludovic cel mare, Banul Severinului, *Ioan Trentul* însuși, ieșind la fața locului (1376), fixează granițele între părțile litigante. Dar certele se vede că au decurs și

¹⁾ Ibid. Op. cit. I, pag. 24.

²⁾ Revoluția lui Horia în Transilvania și Ungaria, pag. 34

³⁾ P. Dragalina, Op. cit. I. pag. 102

mai departe și, pentru a le curma odată, a ținut judecată Banul Nicolae Peren la anul 1391 cu nobilii și chinezii din 4 provincie, adică din Sebeș, Logoj, Caran și Comiat, (nobiles et kenezios districtuum et provinciarum quattuor scilicet de Sebes, de Lugas, ac de Caran et Komyathi) și după ascultarea celor adunați constatându-se, că parcela din ceartă a fost totdeauna, din vechime, a lui Bogdan și, prin urmare, și a fiului său Ștefan, (quod prenarrata particula terrae semper et ab antiquo ipsius Bogdani de Muthnuk, et per consequens Stephani filij eiusdem fuisset decide: ca să fie a Măntnicenilor«.1) Pesty, în legătură cu neînțelegerile pomenite, este nevoit să afirme că, la anul 1376 se poate constata ceva urme despre specificul acestor regiuni geografice.2)

Dragalina, în lucrarea sa, mai adaugă însă următoarele: »Districtele ni se prezintă aici ca o corporațiune organică și este semnificativ, că nu se face pomenire, că s'ar ținea de teritoriul vr'unui comitat«. »Acest moment e decisiv pentru autonomia districtelor noastre«.3)

Astfel fiind, până la prima jumătate a veacului al XVI-lea, Banatul din punct de vedere politic și administrativ, nu era o parte integrantă a coroanei regilor maghiari, cutoatecă istoricii unguri au susținut-o în lucrările lor. Unii pretind că Banatul imediat după moartea lui Ohtum a fost împărțit în județe de regele Ștefan I.4) De multe-ori se constată o confuzie, poate intenționată, la diecii din cancelaria regească, când pe aceleași districte le menționează de comitate, adică de județe, ca de pildă, pe timpul regelui Sigismund, la 1390, când Banul Ioan, într'un litigiu al familiei Dees, aduce judecată, în baza declarațiilor nobililor și oamenilor de altă stare din comitatele Sebeș, Logoj și Mehadia »a nobilibus et alterius status hominibus Comitatum Sebes, Lugos et Mihald«.5) Pe urmă, în documentul dela 1440, când regele Ladislau I. donează comunele Luncavița mare și mică, Toplețul și Criva nobililor Ladislau de Tămășel și Dees, se spune, că se află »in Comitatu seu Districtu Myhald«.6)

1) Dragalina, Op. cit. I, pag. 103

2) Pesty Fr.: A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek, pag. 1

3) Dragalina, Op. cit. pag. 104

4) Turchányi T.: Krassószörény megye története, pag. 86

5) P. Dragalina, Op. cit. I, pag. 104

6) Ibidem pag. 114

Probabil că și împrejurarea aceasta, *pe lângă mistificarea adevărului, i-a determinat pe istoricii unguri să-l înglobeze, în mod samovolnic, Banatul în cadrele statului maghiar, ca un complex din punct de vedere politic și administrativ.*

Este interesant și faptul că atunci, când regii maghiari fac donațiuni Românilor bănățeni, pentru fapte de vitejie, țin să evidențieze, ca de pildă regele Sigismund de Luxemburg, la anul 1407, că *moșia primită s'o stăpânească, după uzul cnezilor*: »quam ut fertur ipsi et eorum progenitores more Keneziatu, hactenus tenuissent et possedissent«.1) Avem dovezi că, și în materie de sentințe judecătorești, se respecta și vechile legi românești. Iată la anul 1478 ce se poate constata: »juxta antiquam et approbatam legem districtuum valachicalium universonum«.2)

Din cele expuse până aici rezultă, fără îndoială, că, cnezatele de pe vremuri, adică districtele românești existară ca o corporațiune organică cu prerogative și jurisdicțiune independentă față de statul maghiar.

Ladislau al V-lea la 29 August 1457, înainte de-a muri, a întărit privilegiile Românilor din districtele Almăj, Bârzava, Carașova, Comiat, Lugoj, Mehadia, Ilidia și Sebeș,3) nu din vre-o iubire personală, ci pentru interese dînaștice. În toată țara era fierbere mare împotriva regelui, care decapitase pe Ladislau Corvinul, deși jurase că nu se va răzbuna în nici un chip pentru omorîrea lui Ciley, — iar Români erau partizanii Corvinilor, în fruntea căruia sta Mihail Szilágyi (Sălăgeanul), fratele văduvei lui Huniade. Regele a căutat să-i domolească, întărindu-le privilegiile, pe cari le avuseră de altfel și înainte. *Decretul acesta e de mare însemnătate istorică pentru noi, Români. El e o dovadă nu numai despre privilegiile de cari ne-am bucurat odinioară, ci revarsă lumină și asupra rolului nostru însemnat la Dunăre, în decursul timpului.*

Iată textul acestui important decret regal:

»Noi, Ladislau din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei... considerând meritele credinței și serviciile fidele prestate de amintii nobili diregători și de toți Români, nu numai către predecesorii noștri regi ai Ungariei, ci și către noi s'au arătat, pentru care bunăvoință și mulțumirea noastră și-au câștigat;

1) Dragalina, op. cit. pag. 105

2) Ibid. pag. 154

3) Desli Fr.: Krassóvármegye tört. III, pag. 404

iar mai vârtos din acea considerare, că ei așezați fiind la marginile regatului nostru, în conservarea și apărarea vadurilor Dunărei, contra deselor invaziuni din partea turcilor, cari sau prădează regatul nostru în partea aceea, sau duc în robie pe locuitorii din părțile acelea, fără deosebire de etate și de sex și pentru aceasta atât persoanele, cât și averile lor sunt neîncetate expuse daunelor nevindecate și grelelor schimbări ale furtunei. Drept aceea, voind noi, mulțumirea noastră a le întoarce, toate și orice privilegii ale numișilor și ale altor Români, despre orice ale lor libertăți, prerogative și drepturi articulate, ca și când scrisoarea noastră prezentă din vorbă în vorbă ar fi adusă, totuși sub acelea condiții, greutăți și servicii, sub care au emanat și prin predecesorii noștri regi ai Ungariei, s'au conces cu autoritatea noastră regească, pentru aceiași nobili Români, judecători și ceilalți toți Români, precum în prezent, așa și pe viitor le confirmăm și cu putere de pururea le dăruim și promitem a-i menșinea pe ei toți, dela cel mai mic până la cel mai mare în ale lor prerogative, libertăți și drepturi a-i conserva. Și ca nobilii români judecători și toți ceilalți Români cu unite puteri cu atât mai bine să poată continua zisele servicii ale noastre și ale regatului nostru, întru apărarea vadurilor Dunărei, am decretat a nu dona nimănui de aici înainte sate și moșii în zisele opt districte, decât numai celor cari pentru credincioaselor lor servicii se vor recunoaște de bine meritați prin ziișii Români și aceste opt districte niciodată nu le vom despărți de olaltă, nici dona cuiva unul din ele, ci pentru sfânta coroană a țării noastre, ca și predecesorii noștri le vom ținea împreunate la olaltă, pe Români nobili și diregători să nu-i judece altul nimeni, decât pe un timp alesul lor comite, și, dacă ei nu ar fi mulțumiți cu judecata lui, să poată și să cuteze a apela procesele lor la judele Curiei noastre și de acolo la persoana prea sfântă a Majestății Noastre. Pe lângă aceste voim ca comitele și vice-comitele lor aleși din timp în timp, să nu cuteze întru strângerea banilor de pedeapsă și execvarea judecăților împreunătoare a lua calul, șeaua, armele și oile celor convîncați și astfel de execuție să se poată împlini numai în fața judelui nobil, dela care depind acei Români, după a sa modalitate. În fine, recunoaștem pe amintii nobili Români de adevărați nobili ai regatului nostru, asemenea facem pe diregătorii lor exemți și scoși dela tot tributul, care ar fi, sau nouă, sau altora de plătit și să nu cuteze

nimeni lucrurile și bunul lor, sau al supușilor lor, ori în ce loc, a-l opri și sechestra, precum nici să îndrăznească cineva a chema, a strâmtora pe aceiași nobili, sau pe supușii lor, după pretențiunea cuiva, la judecată străină, să vină ca la atare judecată; și, dacă ar avea cineva vre-o cerere, sau pretențiune în contra unuia din zisii nobili români sau diregători, sau în contra supușilor lor, sau dacă ar spera, că are aceea pretenziune împotriva supușilor, atunci la nobilii lor; iar în contra nobililor și a diregătorilor are de-a o supune la comitele lor, care se va alege, din timp în timp, cari, dacă se vor arăta leneși întru administrarea dreptății, atunci se pot apela procese la judele Curiei noastre și dacă nici acolo nu li se va face dreptate, atunci la persoana Majestății Noastre regești, de unde fiecărui jeluitor i se va face dreptate și judecata, după cum vor dicta legile.«¹⁾

Trebue să menționăm însă faptul, că, deși în diploma aceasta se pomenește des originea românească a nobililor și cnezilor bănățeni, ei cu vremea s'au maghiarizat, datorită dispozițiilor luate de Ludovic I și confirmate de Sigismund de Luxemburg la anul 1428. Cei mai mulți trec la catolicism, ca astfel să-și poată păstra și pe mai departe moșiile lor.

Aceia, cari au stăruit în credință și au rămas credincioși neamului, și-au pierdut privilegiile. Din rândul acestora, ca fruntași, s'au ales, probabil, în decursul timpului, *chinezii* în satele noastre bănățene, adică primarii; căci numai astfel se poate explica motivul, că în graiul țaranilor, până'n zilele noastre, *primarul tot chinez a rămas*.

Cel mai bine cunoscut exemplu de maghiarizare este familia Corvineștilor și a lui Nicolae Olahul, primul, cel mai mare strateg al timpului, al doilea cancelar regal, arhiepiscop catolic și bărbat de o cultură superioară. Lista nobililor de-naționalizați e lungă și fără exagerare putem afirma că jumătate din actuala nobilime maghiară este de origine românească. Dintre figurile istorice ale trecutului țin să mai remarc, în treacăt, pe principii Ardealului: Gavril Bethlen și Acațiu Barscay, familiile conților Mikes, Kendefy, Kemény, Josika, Burian, Bánffy, iar în urmă pe un Deák Ferencz, supranumit și înțeleptul națiunii, pe numele său originar de familie, Pescariu etc.

Seria familiilor române bănățene, cari, cu vremea, s'au maghiarizat, pe lângă primii bani amintiți mai înainte, cele

¹⁾ G. Popovici: Istoria Românilor Bănățeni, pag. 194

mai de seamă au fost următoarele: la anul 1256 prin documente survine Gelistye, Garalicha, Gerlysthey, Radul Voyvoda de Kunesd, familia Nekche dar și Nexe, Danciu de Macedonia, Laurențiu Hem, Gheorghe Wicza, familia Macskás (probabil Măciucaș), Powša, More, Bok, Bozorad, Ștefan de Mâtnic, Sturza. Toate sunt pomenite în veacul al XIV-lea. Familia Gyepu, Laczku, Rakovicza, Themessel, Gamza, Bizerea, Juga, Gaman, Fhiath, Ciorna, Floka, Blaj etc. apar, mai ales, prin veacul al XV-lea etc.

În diploma lui Ladislau al V-lea din anul 1457 sunt indicate cu numele cele opt districte, despre cari, într'o broșură, Fr. Pesty ¹⁾ a scris mai pe larg. N'am intenția, în cadrele acestei succinte expunerii, să stărui prea mult asupra lor. Țin însă să remarc faptul că Ungurii intenționat au căutat să le înglobeze districtele amintite în cadrele județelor Caraș-Severin și Timiș, cari în evul mediu n'au existat în Banat.

Pe acestea le-a întemeiat împărăteasa Maria Terezia abia la finele veacului al XVIII-lea.

Imperialii, după scoaterea Turcilor din Banat, iarăși au înființat *districte* și nu județe, ale căror margini cu oarecare aproximație s'au apropiat de vechile districte românești.

Fr. Pesty, într'o altă lucrare a sa, vrea să ne demonstreze că, pe lângă districtele românești pe cari dealtfel le încadrează în județele Caraș-Severin și Timiș, ar mai fi existat încă trei județe, susținând despre ele că au dispărut prea curând. În sprijinul tezei sale, după ce la început prezintă și controversa firească, despre existența și neexistența acestor județe, discutată de mai mulți istorici, apelează la un document a lui Andrei al II-lea, dela 1238 și citează cuvintele: »Keve cum toto Comitatu.«²⁾

Noi am arătat mai înainte că și districtul Mehadiei, precum și altele —, în decursul timpului au fost menționate de comitate.

În opul său ³⁾ indică cu numele toate localitățile, sălașele

¹⁾ A Szörény vármegyei hajdani Oláh kerületek, Bpest 1876

²⁾ Az eltűnt régi Vármegyéek I. pag. 372—373. Dacă textul aici menționat îl confruntăm cu frazele din pag. 10—11 din »A Szörény Vármegyei Oláh kerületek, vom constata la Pesty o contradicție asupra localității și județul Keve, căruia îi anexează și cetatea Iliadiei, ca tot pe acest Keve dela anul 1238 să-l susțină în legătură cu documentul papei Honariu al III-lea dar să-l identifice cu moșia Kő din apropierea orașului Petrovaradin din Slavonia.

³⁾ Az eltűnt régi Vármegyéek, pag. 375—402

și moșiile regale, cari i-ar fi aparținut județului fictiv. Numărul lor în total este de 55, dintre cari abia vreo câteva comune își pot identifica continuitatea lor până'n zilele noastre. Dacă cifra aceasta o comparăm cu numărul altor comune și praedii regale din districtele Sebeș, Bârzava, Căraș, sau Mehădia, precum și cu întinderea lor teritorială, vom constata că județul dispărut al lui Pesty este mult inferior în toate privințele.¹⁾

Astfel fiind, putem conchide, că nu poate fi vorba de un județ, ci de un district modest, care, mai târziu, era pendinte, când de districtul Iladiei, când de al Cărașului, deoarece comiții din districtele pomenite ni se prezintă foarte des și cu titlul de comiți de Keve.

O situație mult mai inferioară ne-o înfățișează județul imaginat Horom, sau Haram. Pesty²⁾ nu-i poate arăta nicio localitate, care să-i fi aparținut cândva. Nici întinderea sau marginile lui nu le poate contura. Pornind dela diferite teorii și păreri, constată că a dispărut foarte curând, iar vicecomiții din Căraș, cari pentru Horom erau comiți și totodată și castelanii cetății, își datau corespondența oficioasă, când din Mező-Somlyó, când din Haram.³⁾ Afirmă la urmă că *Horom a fost un scaun cu o autonomie oarecare, legat de comitatul Cărașului.*⁴⁾ Evită să-l numească district. (*»Horom bizonyos autonómiaival bíró, Krassóme gyéhez kapsolt szék.«*) *Fără să vrea ne evidențiază existența unui cnezat cu scaun de judecată.*

Dar se pune întrebarea, ce împrejurare a contribuit, cu un veac mai târziu, ca județul (Krassóvármegye) Cărașului să fie degradat de Ladislau al V-lea la treapta inferioară de district? Răspunsul e simplu, *Cărașul până la venirea Turcilor în Banat a fost în toată vremea un district.*

Nu mai puțin bizară este situația și cu fantasticul județ Torontal. Csánki⁵⁾ vorbește astfel: *»A XV. században egyike volt a legkisebb megyéknek«*. Adică în veacul al XV-lea a fost cel mai mic județ. Pe urmă: *»Jóformán egyetlen nagyobb uradalom foglalta el egész testét«*. Cuprinsul lui a fost cât o moșie mai mărișoară. Pe urmă stabilește că i-a aparținut 3 orașele și 10 comune! În cazul de față iarăși ne întrebăm,

1) Pesty, Az eltűnt régi vármegyék, I. pag. 414—424

2) Ibid. pag. 415

3) Ibid. pag. 415

4) Ibid. pag. 415

5) Magyarország történelmi földrajza, II, pag. 124

care a fost la bază criteriul, ce a determinat pe primii regi Unguri să înființeze un județ, pentru un teritoriu cât o moșie a unui latifundiar? Și cu toate acestea, istoricii Unguri îl admit, fără șovăire, să fi existat aievea. Comicul cu *Torontalul* se prezintă, însă, la anul 1779 când, împărăteasa Maria Terezia, la stăruința magnaților Unguri, a încorporat Banatul la Ungaria, și, astfel, s'a pus problema reînființării lui. Atunci unii istorici, cartografi și specialiști în cele administrative, îi căutaseră existența medievală *nu în Banat, ci peste Mureș*, în preajma județului Békés.¹⁾ Alții, însă, pe bază etimologică îl identificară lângă râulețul *Tur*, care se varsă în Tisa: *Turontál*,²⁾ adică *prin județul Satu-Mare!*

Tot în legătură cu *Torontalul*, dar și cu Banatul întreg, să vedem ce ne spune la anul 1768, adică în preajma împărțirii administrative noi a Provinciiei noastre, istoricul Ladislau Turóczi: »*Torontaliensis Comitatus mutatis quibusdam elementis ab Oppido Thur appellatur. Quod quidem unum nominasse suffecerit; quoniam nos nec pedibus terras has lustravimus, nec quidquam narratione, aut litteris de iis accepimus. Id constat: retruso Asiatico hoste ultra Temesiam, non pauca loca huic provinciae adempta, atque Csongradiensi et Temesiensi provinciis attributa esse. Qui plura volet —, agrum hunc, per nos licet, adeat: candidas illi advovemus rotas, avesque bonas.*«

Despre comitatul Severin scrie următoarele: »*Jacet ad littora Istri. Et in hac, et in Temesiensi Provincia plura, citra dubium, stetera Divorum loca, quorum tamen ne nomina quidem apud nos. Communis nunc populo Valachicus sermo est, nisi fortasse penes quosdam et Ungaricus latitaret.*«

Despre comitatul Timiș spune următoarele: »*Temesiensis modo Comitatus, modo Banatus — nomen accipit. In hac plaga ponitur etiam Lippa, — — jam fere indigesta moles. Accedunt stationes quaedam militares, quae cum Temesio defluunt, defendendae Provinciae peropportunae; sunt praeterea loca ad Marusium Jarmadā, Novum Aradinum, ad Moldavam Radimin, ad Danubium Baninck, puae fertilitate agrorum et commerciorum frequentia, numerosos colonos ex Moguntino, Trevirensi, Coloniensi tractu, exciverunt.*«

1) Szentkláray I., Száz év Délmagyarország újabb történetéből, pag. 15

2) Szentkláray, op. cit. pag. 52 și 53

Tot el 1) nici nu amintește comitatul Krassó (adică Căraș) printre comitatele Ungariei. »Comitatul Csongrád și-l închipue ca fiind hotarul extrem al Ungariei, scriind«: »Hic terminus Meridionali esto Hungariae...« »pentru că — așa zice Turóczi — părțile sudice mai îndepărtate ale Țării«: »felicem terram infelix malorum unda si minus absorpsit, foedavit certe quidem, ac confudit loca propemodum omnia, vix ut antiquae isthic vestigia cernas Ungariae.«²⁾

Textul lui Turóczi în românește este următorul: »Comitatul Torontal schimbând câteva litere își ia numirea dela orașul Thur.«³⁾ »Fie destul să aducem un singur lucru, căci noi, (adică autorul) nici n'am cercetat cu picioarele noastre aceste țărâmurî, nici n'avem informații, nici prin graiu viu, nici prin scris. Una e cert, după respingerea dușmanului asiatic⁴⁾ peste Timiș, nu puține locuri au fost luate dela provincia aceasta și alăturate la provinciile Ciongradului și Timișului. Cine voește mai mult, — din partea noastră poate să meargă în acest pământ, îi dorim car de foc și aripi de paseri.«

Vorbind despre Severin, zice: Este așezat la țărmurile Dunării. Atât în provincia aceasta, cât și în cea timișană, au existat, în afară de orice îndoială, locuri ale zeilor,⁵⁾ dar nici măcar numele acelora n'a ajuns la noi. Limba obștească a poporului acum e cea valahică. De cumva, eventual, la unii nu a străbătut și cea unghurească.«

Despre comitatul Timiș, ne spune următoarele: »Numele de Timișan l-a împrumutat, când comitatul, când Banatul. În această regiune, unii fixează și Lipova, — un teritoriu aproape de nestrăbătut. I se alătură câteva stațiuni militare, cari se înșiră de-a-lungul cursului Timișului, foarte potrivite pentru apărarea Provinciei, pe lângă asta, sunt localitățile înspre Mureș, Jarmada, Aradul-Nou, înspre Moldova Radimnă⁶⁾, în spre Dunăre Baninck,⁷⁾ cari în urma rodniciei pământurilor

1) Adică Turóczi, remarcă Szentkláray în lucrarea lui.

2) Szentkláray J., Száz év Dél-Magyarország ujaab történetéből, Timișoara, 1879, pag. 52-53

3) Localități cu numele Thur, la Unguri, sunt mai multe. Pe câmpia Tisei este de pildă Mezötúr și Túrkeve etc.

4) Probabil face aluzie la Turci.

5) Adică teritoriu necunoscut. Sau poate face aluzie la Orfeu și alți zei Traci?

6) Probabil Radimna de astăzi.

7) Localitate până astăzi neidentificată de istorici.

și comerțului intens, a atras mulți coloniști din regiunea Mainz, Trier și Colonia.

Tot dânsul, (spune Szentkláray despre Turóczi), comitatul Căraș nu-l mai amintește printre județele Ungariei. Comitatul Ciongrad și-l închipue (Turóczi), ca fiind hotarul extrem al Ungariei, scriind: »Aici trebuie pus hotarul sudic al Ungariei« — apoi zice — despre părțile sudice mai îndepărtate ale țării: »Acest pământ fericit: o apă nenorocită și jalnică, dacă și nu l-a înghițit, dar de bună seamă l-a desfigurat și i-a inundat aproape toate locurile, astfel, încât aici abia ai putea deosebi urmele Ungariei vechi«.

Tot în legătură cu Torontalul, istoricul Csánki susține, că pe teritoriul acela se aflau, în decursul timpului, moșiile nobililor, Danciu, de Macedonia,¹⁾ Petrușiu, Garai, Forgaci, Ioan Corvin, Mihai Sălăgeanu, Hăgimaș, Doți, precum și ale episcopiei Cenadului.²⁾ În comparație cu alte districte, numărul proprietarilor ni se prezintă foarte redus.

Este cu totul exclus să fi existat, în evul mediu, spre cursul inferior al râurilor Mureș, Tisa și Timiș, adică spre nord-vest și sud-vest de Timișoara vreun județ, sau chiar vreun district mai de seamă, fiindcă șesul Banatului pe teritoriul indicat a fost o mare de apă și numai ici-colo, unde terenul era mai ridicat, s'au înjghebați localități românești. Începând cu epoca Corvineștilor se infiripază și așezări sârbești cu refugiați de peste Dunăre.

Numai după pacea dela Pojarevaț (1718), pe timpul împăratului Carol al VI-lea, se preschimbase, încet, dar sigur, câmpia Banatului propice pentru agricultură, și, deci, potrivită pentru a fi locuită pretutindenea.

Merit încontestabil și-a câștigat, pentru transformarea într-o frumoasă grădină a Banatului, generalul de origine franceză, *Mercy Claudiu Florimund*, căruia Șvabii noștri, cari se colonizară aici, trebuie să-i fie vecinic recunoscători.

Că într'adevăr partea de vest a Banatului a fost o regiune mlăștinoasă și insalubră, în toată vremea »pe unde nici păsările cântătoare nu se apropiau« —, ne-o dovedesc mai

¹⁾ În județul nostru Timiș Torontal, la sud-vest de Timișoara, lângă Timiș, este comuna Macedonia, care a dat numele familiei nobile românești Macedonianu.

²⁾ Vezi Csánki, op. cit. II, pag. 124

multe descrieri și hărți geografice, la cari se referă, în special, istoricul Szentkláray.¹⁾

Iată cum ni-l prezintă Banatul de vest acest autor, înainte de colonizarea Șvabilor:

»Era o imensă întindere de apă stătătoare. Din lacuri, dar mai cu seamă din bălțile pline cu păuriș și trestie se degaja un aer infect. Râurile Beghei, Timiș, Bârzava și Aranca erau neîndiguite. Astfel apele acestor râuri se revărsau pe distanțe foarte mari.« Szentkláray citează și pe un istoric mai vechiu, M. Bél: »Tota Trans-Tibiscana paludibus scatet, quae avibus aquaticis et id genus animalibus refertae sunt.« Hărțile mai vechi, continuă Szentkláray, numai în partea deluroasă sunt lipsite de lacuri. Pe urmă menționează următoarele: »Începând dela Seghedinul-nou și Giala a fost peste întreaga regiune o mare mocirlă. Intre Canija-Turcescă-Vâlcani și Kerestur erau bălțile Arancăi. Între Desc-Klara și Zomborul-mic era mlaștina Zombor. Între Cioca, Saian și Pade a existat lacul Sânnicolau, care era și navigabil. Însă, cea mai mare întindere de apă, cu nenumărate insule acoperite cu plante acvátice, pe o întindere de 8 mile pătrate, s'a întins între localitățile Chichinda-mare, Novo-Selo (Satul-nou), Toba, Itebe, Melențe, Iancahida, Sf.-Gheorghe, Toracul-mic și Toracul-mare. Toate aceste ape stătătoare erau pe teritoriul actualului județ Torontal, pe un teritoriu de 13 mile pătrate.« Pe urmă spune: »Dela Bociar, Bece-Turcesc, Cumand, apoi Taraș, Aradaș, Becicherecul-mare și peste hotarul comunei Ecica, până jos la Titel își avea Tisa albia sa lată.« »Toate lacurile și bălțile amintite, toamna, dar mai ales primăvara, formau o mare întinsă.« »La Ecica râul Beghei curgea prin așa numitul »Lacul Alb«, care era așa de afund, că la anul 1799, o corabie erarială încărcată cu cereale se scufundase, datorită unei furtuni.« În județul Timiș, de asemenea, amintește ținuturi mlaștinoase, dintre cari ține să remarce bălțile *Ilancia* și mlaștina *Alibunar*, pe urmă *mocirla dela Vârșeș și Vlaicovăț*. Despre mlaștina Alibunar spune că avea forma oului, care se întindea până la Moravița și Jamul-Mic, având spre sud scurgere în mocirla Vârșetului. Smârcuri și băltoace au existat pe vremuri spune Szentkláray și în preajma Timișorii și Lugojului.

Din cele expuse conchidem, că numai regiunea dealurilor și cea muntoasă a Banatului a fost bine populată, și,

¹⁾ Száz év Délmagyarország újabb történetéből, pag. 34-35

firește, numai cu Români. Până la venirea Turcilor nici unde istoricii Unguri nu amintesc nimic despre vreo canalizare a Banatului. Ungurii abia în sec. al XIX-lea au început o acțiune serioasă pentru a-și săcătui mlaștinele lor, ca de pildă Ecsedi-láp, Sárrét, Hanság etc. Nici nu ne vine a crede să fi fost regii maghiari, din evul mediu, preocupați de problema fertilizării Banatului, fiindcă lacurile și mlaștinile amintite le-au servit de opreliște nimerite pentru străbaterea înamicului din spre sud-vest. De aceea în această regiune și cetățile erau mai rare, în raport cu cele din ținuturile accidentate.

Cetățile bănățene au fost, credem, o moștenire ușoară pentru regii maghiari căci, deși probabil vor fi suferit stricăciuni pe timpul barbarilor, voevozii noștri cu siguranță nu le-au lăsat pradă ruinei. Fără exagerare, toate sunt de origine romană, ca de pildă: Drubeta, cetatea Severinului, Tierna, cetatea Orșovei, Ad-Mediam Mehadia, Tibiscum a Sebeșului, Lederata Horom, Arcidava Vărădia, Canonía a Vârșetului, Zurobara cetatea Timișoarei, Morisena, cetatea Mureșului, adică Cenad etc. Dintre acestea Morisena, Keve sau Chevia și cetatea Orșovei sunt pomenite pe timpul lui Ohtum. Cetatea Carașului este pomenită în documentele ungurești, prima dată, la 1230, iar a Timișoarei la 1212.¹⁾

Moșiile cetăților nu formau un teritoriu unitar, fiindcă le vedem uneori întrerupte de moșiile nobililor. Aveau »o situație capricioasă«, zice Pesty,²⁾ »care cu greu se poate explica.«

| Cetățile³⁾ aveau de căpetenie pe »várispán«, adică »comes

1) Fr. Pesty, A várispánságok története, pag. 34

2) Op. cit., pag. 14

3) Funcționarii cetăților erau de obicei următorii: *Comes castrí*, adică *comitele* pe ungurește *várispán*. În calitate de locțiitor al regelui deținea puterea militară și civilă a ținutului întreg din raza cetății respective. Era totodată și posesorul proprietăților ce-i aparțineau cetății.

Comes curiae, *comes curialis*, ajuta comitelui la împărțirea judecătii. Îl putem socoti de *czeszul* sau *judele cetății*, pe ungurește *udvar bíró*. La început, înainte de a fi fost încredințată funcția aceasta unui nobil, rolul de judecător îl avea un iobag al cetății.

Castelanul sau *praefectul*, *praefectus castrí*, *maiores castrí*, pe ungurește *várnagy*, era comandantul străzii cetății.

Archipraeco, *vestitorul*, *pristavul*, ungurește *hirdető*, aducea la cunoștință publică locuitorilor din comunele aparținătoare cetății, știrile și ordinele dela mai marii cetății.

Soldații din cetate se numiau *iobagi de cetate*, *iobagiones castrí*, ungurește *várjobágy*. Trebuie să-i distingem de șerbi, adică de iobagii deposedați de drepturi, cari munciau pământul nobililor etc. În Banat numărul acestora a

castri«, care dispunea peste toate localitățile din raza ei, teritoriu, care, de multeori, în documente era numit de comitat, adică de județ. Și dacă ne gândim cu mintea istoricilor Unguri, atunci ni se imaginează o autoritate cu caracter îndeosebi administrativă, ca cele din Ungaria, și nu una special militară, rol pe care l-au avut comiții din Banat în evul mediu. Alternativa ce se constată în documente de-a fi menționat un district de comitat și invers, se datorește confuziei dieilor din cancelaria regală. Astfel de cazuri se repetă des, de pildă: »în comitatu Keve, Krassó, Mihald«, sau Temesvár. Istoricii Unguri ca să illustreze o unitate politică și administrativă comună a Banatului cu Ungaria, la un moment dat, de comun acord, inventară șase județe, după modelul celor din Ungaria: Horom, Keve, Torontal, Szörény, Krassó și Temes. Județele Horom, Keve și Torontal le făcură dispărute până'n veacul al XV-lea, fără a justifica fenomenul în mod convingător, de ce au tolerat regiile maghiari desființarea lor, știut fiind că județul reprezintă o autoritate a statului și prin el să urmărește consolidarea lui.

Ce privește *districtele, adică vechile cnezate românești*, pe acestea la urmă le socotiră istoricii Unguri, un fel de preturi, aparținând județelor Căraș, Severin și Timișului. Pe acesta din urmă îl măriră în mod arbitrar, ca astfel să se șteargă urma vechilor noastre organizații politice românești.

Dealtfel, în istoria Banatului din evul mediu nu se face nicidecum pomenire despre vreo împărțire administrativă pe județe și niciunde nu se vorbește că ar fi luat ființă astfel de autorități juridice, după tipul celor din Ungaria, ci abia la finele veacului al XVIII.

Cetatea Timișorii, pe timpul războaielor cu Turcii, a devenit cel mai important centru militar. Comiții de aici au început să se considere la urmă pe același plan de egalitate, ca și Baniii noștri, datorită faptului că și dânșii ținură scaun de judecată. De aceea, pe la începutul veacului al XVI-lea

foste foarte redus, fiindcă Românii bănășeni îndeplineau rolul de apărători ai granițelor și organizați militare, aveau ca țărani autonomie proprie, anumite drepturi și libertăți.

În fruntea miliției era *comandantul ostirei*, un fel de *hatman*, *major exercitus*, *dux exercitus*, pe ungurește *hadnagy* sau *seregvezér*.

Căpitaniii, Centuriones, századosok, comandau în luptă 100 de milițieni.

Caporalii, Decuriones, tizedesek, erau în fruntea unei cete de 10 lup-tători. (Vezi Pesti Fr.: A-Várispánságok története különösen a XIII. században, pag. 94—112)

se poate constata la comiții din Timișoara o tendință de ași evidenția cât mai solid autoritatea lor militară și civilă în Banat. Spre sud le erau opreliște cele opt districte românești, cu privilegiile lor bine definite.

Spre est, însă, comiții timișoreni izbutiră vizibil să-și extindă autoritatea. De pildă, districtului Chery, căruia în veacul al XIV-lea îi aparținuse 31 sate,¹⁾ în secolul următor, i se pierde urma. La începutul veacului al XVI-lea se proiectase să se încorporeze și districtele românești de pe valea Begheului și Sărazului: *Suggya*, probabil *Sudrioș*, *Supan* adică *Jupani*, *Twerd-Fârdia*, *Monostor-Mănăștiur*, *Bosar-Bujorul* și *Marginea*.

Districtele acestea n'au fost menționate în diploma lui Ladislau al V-lea dela 1457, deși faptele dovedesc că și populația aceasta s'a bucurat de drepturile și privilegiile celor opt districte dela sud, fără nicio sinchiseală, parlamentul maghiar s'a hotărât să le încorporeze autorității comitelui de Timișoara.

Deciziunea parlamentului maghiar din 1518, art. 32 din lege despre desființarea districtelor amintite s'a motivat într'altel în felul următor: de prezent nu sunt spre folosul nici al Transilvaniei, nici al Ungariei. »Qui in presens nec Transilvaniae nec Ungariae deservunt.«²⁾ Pe urmă se spune că se vor anexa județului Timiș căruia i-au aparținut: »*si testimonium evidens de eo produci poterit*«,³⁾ *dacă despre acel lucru se va putea produce dovadă evidentă*. Clauza aceasta condiționată este foarte semnificativă. În istorie niciunde nu se poate dovedi, că districtele acestea au aparținut cândva vreunui județ Timiș. Prin urmare, parlamentul maghiar a sfidat dreptatea istorică și este și mai de condamnat, acest popor atunci, când, deși, își văzuse existența amenințată din partea Turcilor, în preajma dezastrului dela Mohaci, s'a pretat totuși la acel act samovolnic, desființând districtele românești din nord-estul Banatului, împrejurare, care i-a determinat pe Români de acolo să protesteze și să prindă armele, pentru a-și apăra drepturile străvechi.⁴⁾

1) Milleker, Délmagyarország történelmi földrajza, pag. 149

2) Pesty, A Szörény vármegyei hajdani Oláh kerületek, pag. 21

3) Wlad Al., A Román nép és ügye, pag. 125. Vezi și Dragalina, op. cit. I, pag. 127

4) Pesty, A Szörény vármegye hajdani Oláh kerületek, pag. 20. Vezi la P. Dragalina I, pag. 127

Cnezatele, adică districtele românești medievale, erau așezate de-a-lungul râurilor noastre, conturându-le precum urmează: Districtul Mehadiei se întindea de-a-lungul Cernei, spre nord până la comuna Teregova și spre Dunăre hotarul era între comunele Sfîniția și Berzasca de astăzi. Districtul Sebeșului era pe valea Timișului și valea Bistrei. Districtul Lugoj pe valea Timișului. Pe râul Pogonici districtul Comiat. Pe valea Bârzavei, dela poalele Semenicultui, până'n ținuturile mlăștinoase ale câmpiei era districtul Bârzavei. Districtul Cărașului cuprîndea împrejurimile râului Căraș și spre sud-vest, peste câmpie, ajungea la Dunăre. Al Iladeiei a existat între cursul inferior al Cărașului și Nergănunului (Nera), spre sud, până la Dunăre, iar districtul Almăjului pe valea Nergănului și spre sud până la Dunăre.

Autoritatea militaro-civilă a cetății Timișorii se mărginea spre vest numai până la Chichinda, căci am arătat mai înainte, că spre Tisa stăpâneau lacurile și bălțile. La nord-vest și nord, până la actualele comune Comloș și Variaș, se întindea peste Mureș, deci la noi în Banat, județul Cenad. La fel s'a coborît, în evul mediu, peste Mureș, în Provincia noastră și județul Arad, înglobând astfel o mare parte din actuala plasă a Lipovei. Spre răsărit de Timișoara, era districtul Chery. Actualele plase Balinț, Birchis și Făget, adică toată valea Begheului și a Sărazului, era cuprinsă de districtele autonome românești Sudriaș, Jupani, Mănăstur, Bujor, Fârdia și Mărginea. În consecință, așa zîsul — județ Timiș — din evul mediu, plăzmit de istoricii Unguri, n'a fost mai mare ca de pildă districtele Bârzava, Căraș sau Sebeș. Așa fiind, districtul Timiș, s'a mărit, ca întindere, începînd cu anul 1518, când parlamentul maghiar, districtele autonome românești de pe valea Begheului și Sărazului le încorporase, în mod arbitrar, comitelui Timișorii, ca la urmă să ni se prezînte ca județ, deși numai pe o durată de câțiva ani, dela 1518—1526, (fiindcă, la rîndul lor, Turcii făcură o altă împărțire militaro-civilă.)

La această acțiune specifică Ungurilor, istoricul Pesty Fr., adaugă următoarele: »*Prin acest verdict care a înfierat districtele române, ele dispar pentru vecie de pe terenul istoric.*»¹⁾

Exclamarea aceasta de triumf și bucurie ne întărește convingerea, că *strădania istoricilor unguri a fost să ascundă și să mistifice adevărul istoric despre existența districtelor, ca stră-*

¹⁾ Pesty, A Szörény vármegyey hajdani Oláh kerületek, pag. 21

vechi organizații românești, pe întreg cuprinsul Banatului nostru și, forțați numai de documentul istoric al lui Ladislau al V-lea, vrând-nevrând, au admis numai pe cele opt districte românești, căutând, în același timp, să ticluiască și județe, ca în restul Ungariei, cu origine veche, chiar de pe vremea lui Ștefan I, care făcuse împărțirea teritorială în județe a Ungariei, cu intenția vădită, de a șterge urmele independenței noastre politice din evul mediu.

Despre dismembrarea lentă a celorlalte opt districte de pe vremuri, căreia îi urmasse, firește, și deposedarea de privilegiu a înaintașilor noștri, istoricul Pesty ne prezintă trei faze. Toate trei apar, după ce partea de apus a Provinciiei noastre ajunge sub stăpânire turcească, și, în consecință, când intervenția armelor Românilor bănățeni împotriva Semilunei era mai dificilă.

La anul 1588, pe timpul principelui Gavril Bathory, care pe atunci domnise peste partea de răsărit a Banatului, se constată, că tribunalul din Caransebeș se numia: »Sedes judiciaria Comitatus Caransebesiensis«.

La anul 1635, titlul tribunalului suferise o metamorfoză, numindu-se: »sedriae districtus Caransebesiensis et Comitatus Zöreniensis«.

Pe vremea principelui Gheorghe Rákoczy I, la anul 1647, această instanță judecătorească, prezintă în numire o formă nouă: »Sedes judiciaria Comitatus Zöreniensis«.

Astfel, Caransebeșul, la mijlocul veacului al XVII-lea, pe când era încorporat Transilvaniei, nu mai apare de sediu al districtului sau comitatului Sebeș, ca pe vremuri, ci de sediu al județului Severin.

Cauza descompunerii »districtelor valahe« Pesty Fr. nu o găsește în ingratitudinea stăpânirii maghiare, care, în veacul al XVII-lea, nu avea posibilitatea să se folosească cu ușurință de serviciile Românilor bănățeni, în luptele cu Turcii, ca în veacurile precedente, ci o atribuie, lipsit complet de ori ce sentiment de echitate și dreptate istorică, districtului Caransebeș.

Constată, că districtul acesta jucase un rol conducător printre celelalte, se considerase pe sine de județ al Severinului, cu o tendință de expansiune și, în sfârșit, preponderența politică ce o avea, aduse cu sine, zice Pesty, primejdia nimicirii districtelor.¹⁾ (...a vezérszerepet játszotta a többi közt, a

¹⁾ Pesty, A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek, pag. 38

karánsebesi kerület, magát Szörény vármegyével azonosítá, terjeszkedési vágya, nagyobb politikai súlya, hozta a veszélyt az oláh kerületekre...)

Din când în când, sclipea totuși, în memoria poporului, rolul pe care-l avuse »*districtul Caransebeș*«, spune Pesty, și aduce ca exemplu martorii, chemați la anul 1699, într'o desbatere a lui Petru Măciș, cari își reamintiră iarăși de »*comitele comitatului Caransebeș*«. 1)

Uneori limitele districtelor nu se pot defini precis, fiindcă, într'un timp oarecare, anumite comune aparțin altuia, ca de pildă satele Prilipăț și Rudăria, deși erau stabilite în districtul Almăj, la un moment dat, le vedem încorporate la Sebeș; sau altă dată, un număr de comune din Comiat, iarăși le vedem situate, la 1584, în districtul Sebeșului. Acest fenomen pare a se atribui împrejurării că, atunci când un nobil primea vreo funcție, cu o sferă de activitate mai mare, fie de ban, sau de comite, moșia lui anterioară, cu satele de pe ea, și-o îngloba în noua sa donațiune. Interesant ni se prezintă și cazul cu Lugojul, despre care se spune într'o scrisoare a lui Gavril Bethlen, că este situat în districtul și județul Severin etc.

În strânsă legătură cu districtele românești apar și cetățile bănățene din evul mediu și numărul lor este însemnat, toate fiind puncte de rezistență împotriva atacurilor din afară.

La câmpie numărul lor este foarte redus. Terenul inundabil de aici era o condiție sigură, ce-i făcea înamicului intrarea foarte dificilă.

În lucrarea de față le prezint sumar pe cele mai însemnate cetăți medievale din Banat.

Spre Tisa, în veacul al XIV și XV, se pomenește »*Castrum regni Beche*«, pe urmă *Bechey* și *Bechew*. 2) La anul 1386 regele Sigismund de Luxemburg donează această fortăreață, vremelnic, familiei Losonczy. În prima jumătate a veacului XV trece, ca succesiune, familiei despotului sârb Gheorghe Brancovici. Cetatea a fost și în posesiunea regelui Matei Corvinul. La 1551 cade în mâinile Turcilor.

Pe malul Dunării: *Keve*, *Kevi* și *Kovi*, pe urmă »*Castrum (regis) nostrum Couiniense*«. 3) Este prima dată amintit în istorie

1) Pesty, op. cit. pag. 39

2) Milleker, Délmagyarország középkori földrajza, pag. 6. Vezí și Csánki, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II, pag. 124

3) Csánki, op. cit. pag. 115 și Milleker, op. cit. pag. 18

de cronicarul Anonymus, în legătură cu voevodul Glad. La anul 1235 se menționează deodată cu cetatea Iladia,¹⁾ ceea ce ne face să credem că, încă dela început, au fost în strânsă legătură politică și militară. Regele Sigismund de Luxemburg, la anul 1435, i-a obligat pe locuitorii cetății și orașul Keve, să-și întrețină și repare fortăreața singuri, pe cheltuiala lor. La anul 1445 aparține banului de Severin. Incursiunile turcești i-a cauzat mari stricăciuni, de aceea parlamentul maghiar, la anul 1478, s'a decis, să contribuie la repararea cetății. Multă vreme, însă, n'a rezistat Turcilor.

Castrum Thornisthe,²⁾ este amintit la anul 1437 în apropierea orașului Panciova. Milleker susține că a fost distrus la anul 1439.

Horom sau *Haram*,³⁾ este vechea cetate romană *Lederata*, cu o poziție strategică minunată, la confluența Cărașului și Nergănelui în Dunăre. În documente apare prima dată la 1152, pe timpul regelui Géza al III-lea, care era în conflict cu Manuel Comnenul. Cronicele amintesc și despre șederea lui Bela al IV-lea aici, la 18 Mai 1239. Pe la mijlocul veacului al XIV-lea, castelanii cetății stăteau sub ascultarea comișilor din cetatea Cărașului și Mező-Somlyó, adică Șemliug. În ziua de Florii 1428 a petrecut aici și regele Sigismund de Luxemburg. A rezistat în multe rânduri atacurilor turcești. La 1519 ajunge în mâinile Turcilor.

De-a-lungul Dunării, până la Orșova, au existat iarăși câteva fortărețe, toate fiind pe vremuri bastioane de rezistență împotriva Semilunei.⁴⁾ *Possezyn*,⁵⁾ o cetate, care apare cu acest nume la 1437, iar de *Castrum Posasy* la anul 1478. În anul acesta, spune documentul, a fost temeinic reparat, fiindcă a suferit stricăciuni mari, în urma unui asediu turcesc. Ruinele castrului se disting în preajma comunei Pojejena.

Szt. Lászlóvár (Cetatea Sf. Ladislau), Milleker ⁶⁾ afirmă că a construit-o la 1427 regele Sigismund de Luxemburg. La 1428, Milleker spune, că, a rezistat eroic unui atac turcesc.

1) P. Dragalina, op. cit. pag. 12. Vezi și Pesty, *Eltünt régi vármegyék II*, pag. 369—410

2) Csánki, op. cit. pag. 115. Milleker, op. cit. pag. 19

3) Fr. Pesty, *Az eltünt régi vármegyék I*, pag. 112—122

4) Unele dintre ele se pare că le-a construit împăratul Justinian.

5) Milleker, op. cit. pag. 51

6) Milleker, op. cit. pag. 50

Pétfi, Peech, Pez,¹⁾ a existat lângă comuna Dubova. A fost de asemenea un punct strategic însemnat în evul mediu. Pe la mijlocul veacului al XV-lea, cetatea a fost apărată de atacurile turcești, în mai multe rânduri, de nobilii români Mihai Ciorna și Nicolae Bizeria. La 1522 castelan al cetății este Emeric Gârlișteanu, fiul banului Iacob. În documente apare ultima dată la 1539.

Cetatea Iladia. Milleker²⁾ crede că s'a zidit abia la începutul veacului al XIV-lea. Cu numele de cetate regală apare la anul 1428. Regele Sigismund a poposit în anul 1428, aici, timp mai îndelungat. La 1525, Fr. Pesty³⁾ constată că, de castelan al cetății a fost numit Serii Posa. »Castellanus castrii Ellyied«, la 1382 este numit Dominic, fiul magistrului Nicolae. La 1454 Ioan Corvinul donează fortăreața banului de Severin, Petru Danciu. Mehmed beg cucerește cetatea în anul 1551. Cetatea a fost și centrul districtului cu același nume, aparținându-i pe vremuri aproape toate comunele din plasele Oravița și Răcăjdia de astăzi. Ruinele fortăreței se zăresc spre sud de comuna Iladia, nu departe de Socolari.

*Cetatea Cărașului sau Carașovei.*⁴⁾ Prima amintire scrisă despre cetate se păstrează dela anul 1230. Între primii stăpânitori ai acestei cetăți se amintește comitele Nicolae de Voila, pe care regele Andrei al II-lea îl investește cu toate drepturile. Bela al IV-lea o donează la 1247 viteazului ban de Severin, Ioan. Pământurile cetății »Kuke«, precum și fortăreața, în anul 1266 le stăpânește comitele Parabuch. La 1335 Carol Robert l-a încredințat pe nobilul Thouka »de Érsomlyu et de Karasow« pentru a îndeplini funcția de jude. Comiții acestei cetăți de multe ori purtau și titlul de castelan ai fortăreței Mező-Somlyó, sau Șemliug. Urmele cetății și astăzi se mai văd deasupra comunei Cărașova, care în evul mediu a fost »oppidum«. A mai fost și centrul districtului Căraș. Acesta se întindea, dela izvorul râului, până în spre câmpia Banatului, în direcția sud-vest, până la Dunăre. În documente apare cu numiri stălcite, ce se poate constata, de altfel, în toată toponimia bănățeană, de pildă: Krasu, Karassou, Krassow, Krazu, Karasu, Krassó etc.

1) Pesty, A szörényi bántóság és szörény vármegye története II, p. 441-443

2) Op. cit. pag. 41

3) Fr. Pesty, Krassóvármegye története II, pag. 224

4) Fr. Pesty, op. cit. II, pag. 262-265. Milleker, op. cit. pag. 49. Csánki op. cit. p. 96

Borzafő, pe românește s'ar numi Cetatea Berzavei. Districtul Bârzava, precum și cetatea și-a luat numele dela râul Bârzava. Pesty 1), la finele istoricului comunei, scrie următoarele: »Locul cetății de odinioară este necunoscut. La izvoarele Bârzavei nu s'au descoperit atari ruine«. Csánki²⁾ de asemenea susține că cetatea Borzafő a existat în preajma izvorului Berzavei. Chiar și numele de Borzafő ne indică obârșia Bârzavei. Milleker³⁾ crede că locul cetății trebuie căutat pe vârful Gradașului.

Cetatea Bârzavei într'adevăr a existat, deasupra comunei Văliug, pe vârful de munte Gradaș. Locul, deși este împădurit, săpături întreprinse acolo, cred că ar da rezultate sigure. Cetatea apare prima dată în documente în anul 1370. Atunci palatinul Ladislau, într'o sentință judecătorească, îi prezintă ca vinovați, pentru o infracțiune, pe iobagii cetății, cnezul Balint, fiul lui Nicolae și pe Balc, fiul lui Petru. În anul 1400, într'un act donațional, se vorbește de castelanul cetății Gheorghe Orbonaș de Borzafew. La anul 1452 este numit de castelan al cetății merituosul Egiziu. La 1451, într'un ordin, Ioan Corvin îl citează și districtul Bârzavei. Nobilul român Petru Găman, sechestrează înaintea capitulului din Arad, la 1452, moșiile nobilului Ioan Bizeria, din districtul Sebeș și Bârzava. Districtul este ultima dată amintit într'un document de la anul 1597, când autoritățile maghiare îl menționează, că se află în comitatul Severin (?)⁴⁾

Cetatea Bocșei,⁵⁾ numită și »Buza Turcului« și »Cetatea lui Ierolie«, este așezată între comunele Bocșa-Română și Vășiova, pe un vârf de deal, deasupra râului Bârzava. Din cetatea de pe vremuri a mai rămas, pentru zilele noastre, puțină zidărie și șanțul ce-o împrejmuia. La anul 1534 »Castrum Bokcha« aparținuse familiei nobile române Răcovița, mai apoi ajunge proprietatea familiei Vrabia. La începutul secolului al XVI-lea a pus rezistență dâră Semilunei. Deși, după căderea Timișorii, ajunge sub Turci, în anul 1597 o stăpânește temporal Sigismund Báthory, ca la urmă, după o altă acțiune, Turcii s'o distrugă.

1) Pesty, Krassóvármegye története II, pag. 72

2) Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II, pag. 95

3) Op. cit. pag. 48

4) P. Dragalina, op. cit. I. pag. 118

5) Pesty, Krassóvármegye története II. pag. 58 și Milleker, op. cit. p. 48

Ér-Somlyó,¹⁾ pe vremuri Arcidava, s'a înălțat, dupăcum o susțin unii istorici, pe dealul Chilia, deasupra Vărădiei. Alții o identifică cu așa numita »Culă« a Vârșetului. La 1343 apare ca cetate regală. Ioan Corvinul o donează despotului sârb, Gheorghe Brancovici. Acesta o stăpânește până la anul 1458. După moartea lui, Matei Corvinul i-o cedează nobilului Petru Doji. Ultima oară survine în documente în anul 1504.

Mező-Somlyó, *Mezeu sumlov* și *Sumplio*, adică Șumigul, este prima dată amintit în anul 1270.²⁾ S'a construit pe dealul Șumigului, între comunele Șemlacul-Mare și Gătaia.³⁾ În anul 1319 este numit comite al cetății, Mihai, fiul magistrului Simeon, iar în 1323 este amintit de comite Dionisie, care îndeplinea slujba aceasta și în cetatea Cărașului. În 9 Noembrie 1366, regele Ludovic I, poposește, cu suita lui, în cetate. Localitatea din jurul cetății, în anul 1424, este ridicată la rangul de oppidum. Până la anul 1552 avusese mai mulți stăpâni, când, în urmă, după o rezistență eroică împotriva musulmanilor, își încetează existența. Asediul turcesc, precum și vremea i-au șters urma cu desăvârșire.

Timișoara, pe vremea Dacilor, s'a numit Zurobara, iar pe timpul Goșilor Zambara. Prima dată apare în cronicile ungurești în anul 1203, cu numirea de »Castrum Temesiense«. Cu numele de »Temeșvar« este amintită în anul 1278. Atunci a stat aici vreo câteva zile regele Ungariei, Ladislau Cumanul. Dela acest an, până la 1315, istoria nu mai înregistrează nimic despre Timișoara. În anul acesta, regele Carol Robert își mută reședința la Timișoara și, opt ani de zile, de aici guvernează Ungaria. Pe vremea aceea Timișoara avea aspectul unui sat. Până la anul 1441, Timișoara era sediul districtului Timiș, când, datorită numirii lui Ioan Corvinul de ban, întreaga provincie a primit numele de Banat. Ioan Corvinul, în vederea atacurilor turcești, a împrejmuit cu noui ziduri puternice orașul. În 1478, regele Matei Corvinul numește de comite al Timișorii pe viteazul român bănățean, Pavel Chinezu. În documente este numit Paulus de Kenys. Cu moartea acestui erou, în 1494, cronica Timișorii nu prezintă evenimente mai importante. La 1514 este ars pe rug aici secuicul Gheorghe Doja, pentru că cutezase se ridice armele împotriva aristocrației maghiare. La

¹⁾ Csánki, op. cit. pag. 95. Milleker, op. cit. pag. 51

²⁾ Pesty, op. cit. pag. 171—173

³⁾ Milleker, op. cit. pag. 53

1518 se încorporează, în mod arbitrar, comitelui de Timișoara districtele românești de pe valea Begheului. Cu ziua de 30 Iulie 1552, Timișoara ajunge sub stăpânire turcească și, în starea aceasta, rămâne până la anul 1716.¹⁾

În veacul al XIV-lea, apare »*Castellum Cheryx*«, pe urmă »*Castrum Cheryx*« și »*Districtus Cheryx*«. Fortăreața aceasta în veacul al XV aparținuse în special familiilor Corogî și Canija. După mențiunile lui Csánki,²⁾ în veacul al XIV-lea, i-a aparținut mai multe localități, pe cari le crede neînsemnate, un fel de sălașe, probabil ca să nu diminueze autoritatea districtului Timiș. Milleker, în schimb, spune că-i aparținuse 31 de sate.³⁾ Tot istoricul acesta îi fixează locul în hotarul comunei Izvîn, pe colina numită Cîreș, căreia i se mai zice și Ceriș.

Printre cetățile de la câmpie, înregistrăm și »*Castrum Chaak*«, adică *Ciacova*. Apare prin documente în veacul al XIV și XV. La anul 1421 este pomenit de »*oppidum sub castro Chaak*«. ⁴⁾ A fost multă vreme posesiunea familiei Ciac. Ajunge sub Turci la anul 1551.

»*Castellum Monostor*«, adică *Mănăsturul*, »*Castellum Fagyath*«, orașelul *Făget*, *Margina*, care survine și cu numirea de *Icus*, *Fârdia*, în evul mediu *Twrd*, *Bosar*, adică Bujor, pe urmă *Žwgxa*, *Swgdya* pare a fi Sudriașul, sau Susani, toate își au un loc de onoare în istoria Banatului, deși uneori, în evul mediu, aparținuseră și Hunedoarei.

Lugojul intră în istoria Banatului, pe timpul lui Ludovic I, la anul 1369, cu numele de *Lugas*.⁵⁾ Cetatea Lugojului la anul 1373 este numită cetate regală. Ca sediu al comitatului, adică al districtului Lugoj, în documente, este menționat mai întâi la anul 1390. Ca și »*oppidum*« este pomenit începând cu anul 1439. În ziua de 13 Maiu 1451 este vizitat de eroul român Ioan Corvinul. Regina Izabela numește Lugojul »*civitas reginalis*«. La anul 1452 vorbește astfel: »în teritorio civitatis nostrae Lugas«. Pe urmă: »*ex permissione iudicis et juratorum civium civitatis nostrae Lugos*«. Emblema dată orașului Lugoj de regina Isabela, la anul 1551, precizează următoarele: »*Fidelium nostrorum Egregionum nobilium valachorum ac totius Universitatis oppidi*

1) Emanuil Ungureanu: Originea și trecutul orașului Timișoara p. 4—10

2) Op. cit. pag. 11

3) Op. cit. pag. 149

4) Milleker, op. cit. II, pag. 153. Vezi și Csánki, op. cit. pag. 17

5) Pesty, op. cit. pag. 317

Lugas«.1) Lugojul nostru și-a ajuns, deci, cea mai mare cinste la mijlocul veacului al XVI-lea.2) Zile grele, dar și eroice a prestat Lugojul în luptele cu Turcii, mai cu seamă în anul 1602. La 3 Aprilie 1609, Gavril Báthory întărește din nou și

1) P. Dragalina, op. cit. II, pag. 125

2) Ținem de cuviință să prezentăm aici și diploma, care ridicase Lugojul, prin propria-i vrednicie, la rangul orașelor celor mai însemnate din Ungaria medievală: »Isabella Dei Gratia Regina Hungariae etc. etc. — memoriae etc. — quod nos cum ad supplicationem certorum fidelium nostrorum, nostrae propterea Majestati, tum vero attentis et consideratis fide et fidelitate, fidelibusque servitiis fidelium nostrorum Egregiorum Nobilium Valachorum ac totius Universitatis oppidi nostri Lugos, quae ipsi sacrae imprimis Regni nostri Hungariae Coronae, deinde vero seren: Maj: Regiae, ac nobis filoque nostro Illustrissimo pro locorum et temporum varietate constanter exhibuerunt, et in posterum exhibere et impendere contendunt. Eisdem igitur, ipsorumque Haeredibus et posteritatibus universis haec armorum Insignia, videlicet »Lupum medium Coronae insidentem«, quae in principio seu Capita praesentium litterarum nostrarum, suis appropriatis coloribus arte pictoria depicta sunt, animo deliberato et ex Specialis gratiae nostrae plenitudine concedimus — ut ipsi, dictique universi haeredes et posteritatis ipsorum armorum insignia more aliorum armis utentium a modo in posterum ubique in Praeliis, hastitudiis, Torneamentis, Duellis, ac aliis omnibus exercitiis nobilitaribus et Militaribus, nec non Sigillis, velis, cortinis, annulis et domibus in quarumlibet rerum et expeditionum generibus gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus subditi Regni nostri simili conditionis armis utentium quomodolibet consuetudinē vel de jure utuntur et gaudent, frui et gaudere possint atque valeant, ut in ipsis ac Haeredibus ac posteritatibus ipsorum praedictis nostri nominis memoria et gratia maneant perenniter. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes Litteras nostras sigillo nostro quo ut Regina Hungariae utimur, munitos eisdem duximus concedentes. Datae in Civitate nostra Alba Julia in Festo Ascensionis Dni Ci ejusdem 1551«. (Vezi: A Román nép és ügye, Wlad Alajos, Lugos 1863, pag. 127«.)

Pe românește: »Isabela din mila lui Dumnezeu etc. etc. lăsăm posterității că noi, deoparte la rugămintea anumitor credincioși ai noștri și deci a Majestății noastre, de altă parte, ținând seamă și având în considerare credința și fidelitatea și serviciile credincioase ale Distinșilor noștri credincioși Nobili Valahi și a întregii Obști a orașului nostru Lugo, care în diferite locuri și timpuri, au prestat înainte de toate Coroanei sacre a Regatului nostru Ungariei, apoi Majestății Regale Serenissime (luminată) și nouă și Iluștrului nostru fiu și se silesc a presta și a aduce și în viitor: deci acelora și tuturor Moștenitorilor și urmașilor lor, după matură chibzuință și din plenitudinea grației noastre speciale le permitem aceste insigne de arme, anume »un lup, care șade în mijlocul unei coroane«, care e desemnat cu artă pictorească prin colorii potrivite —, ca ei înșiși și toți numiții moștenitori și urmași să se poată și să aibă drept a se folosi și bucura după obiceiul întrebuintării astorfel de steme (pajură) de acum în viitor, oriunde în lupte, emulări cavalerești, jocuri (tournois), ducele și în celelalte tot felul de exerciții nobilitare și militare, tot asemenea în pecetele, fanioanele și drapelele, în inelele și casele și în orice fel

de lucruri și expediții să le poată purta, precum după toate obiceiurile și cu drept le folosesc și se bucură de toate și de singuraticile grații onoruri și libertăți, de cari embleme supușii de condițiuni similare ai Regatului nostru se folosesc și se bucură, — ca ei și moștenitorii lor și în predicatele urmașilor lor să dăinuiască pururea memoria și grația numelui nostru. În memoria și tăria vecinică a acestui lucru, am chibzuit să le dăm prezentele Litere întărite cu pecetea noastră, pe care o întrebuițăm ca Regină a Ungariei. Dat în Cetatea noastră Alba-Iulia în sărbătoarea Înălțării Domnului Cristos a aceluiași an 1551«.

»pentru vecie« în drepturile și privilegiile garantate de regele Ladislau al V-lea, pe Români din cele opt districte, precum și nobilitatea Lugojenilor pe care au obținut-o dela regina Isabela. *Dieta din Cluj, însă, la 27 Martie 1615, după ce Lugojul fu încorporat Ardealului, desființează districtele Lugojului și Sebeșului, pronunțându-le astfel sentința de moarte.* Privilegiile pe cari le primiră Lugojenii la 1654, dela principele Gheorghe Rákoczy, care aveau de scop înființarea unor instituțiuni militare și, prin aceste dispozițiuni, regenerarea spiritului militar, nu se pot asemăna cu privilegiile lui Ladislau al V-lea.1)

Comiat sau »*Oppidum de Cumyath*« și »*Comiath*«, deși așezarea lui nu este pe deplin identificată, susțin că a existat în preajma comunei Fârlug, cu toate că istoricul Pesti²⁾ îl presupune în vecinătatea localității Jersig. În documentul din 1369 sunt menționate numiri toponimice, cari ne determină să-l stabilim în regiunea dealurilor și nu la câmpie. Așa de pildă este pomenit dealul și pârăul Areniș (în hotarul comunei Fârlug), râul Pogonici, apoi Erusag adică Visag. În alte documente sunt relevate următoarele comune, cari au aparținut districtului Comiat: Zorlenț, Remetea, Valea-Mare, Dezești, Duleu, Valeapai și Nog-Zekus, adică Sacoșul-Mare și numai de Fârlugul din vecinătatea lor, care este cel mai populat, nu s'a făcut nicio pomenire. Dar comuna aceasta mai are și ceva specific: mulți dintre locuitori au nume patronimice turcești. Fără îndoială, deci, pe vremuri Fârlugul, ca centru mai însemnat, a avut legături strânse cu Turcii. În hotarul comunei pe dealul Scămnieș, plugul și astăzi scoate la iveală rămășițe dintr'o construcție solidă, ceace ne face să credem, că acolo a fost cetatea oppidului Fârlug din evul mediu. Fârlugul, adică Comiatul, a fost o continuare a latinității, fiindcă în vecinătatea lui se înălțase și castrul roman Azizis sau Ahihis.

1) P. Dragalina, op. cit. I, pag. 124

2) Szörény vármegye hajdani Oláh kerületek, pag. 8

»O epistoală a regelui Ladislau V, datată în Viena, în anul 1457, arată, că Valahii districtului Comiat au trimis la Viena pe un anumit *Vasa Gamza*, cu rugarea, ca districtul acesta să se reîncorporeze celorlalte 7 districte române, căci locuitorii din districtul Comiat au plătit din averea lor proprie lui Ioan Huniade și fiilor săi suma, care a fost dată ca împrumut regelui Sigismund și pentru care apartenențele acestui district s'au fost zălogit pe seama familiei numite«. Deciziunea regelui Ladislau al V-lea este adresată Universității și singuraticilor nobili valahi și chinezi din districtul Comiat, (ex parte vestrae universitatis, universis et singulis valahis nobilibus et Kenezys districtus Komiath) și dispune »ca acest district să se reîncorporeze (radiunximus et reincorporavimus) la celelalte 7 districte valahe, chiar și în cazul, când nu s'ar fi plătit întreaga sumă pentru care a fost zălogit districtul«.1)

Castrum Kwesd, Kuesd și Kevesd începe a fi pomenit începând cu anul 1376. În anul 1391 ni se prezintă ca centru de district: »Kenesius de districtu castrî Kunesd«. La 1395 aparține familiei Ciac. Aceasta, primind o altă posesiune, i-o cedează ca schimb regelui Sigismund. Urmele cetății nu trebuie căutate între comunele Calina și Secaș, cum susține Csánki,2) ci mai de grabă în valea Almăjului, pe »Culmea Gavojdia«, în preajma comunei Șopotul-Nou, pe unde curge și pârâul Gavojdia.3)

Jdioara. În istorie își face apariția la începutul veacului al XIV., când Ludovic I, îl înștiințează pe Dionisie, comitele cetății Zsídovár, adică Jdioara, că cetatea a dăruit-o lui Benedict Himfy, deodată cu titlul de ban al Bulgariei. Sigismund de Luxemburg o cedează, în anul 1387, familiei Losonczy, pentru meritele sale. Pe timpul lui Vladislav I. cetatea o are în stăpânire Gavril Posa. În anul 1454, însă, o posedă comitele Iacob Pongracz. Prin actul de donațiune a regelui Matei Corvinul, din 1464, cetatea ajunge în posesiunea lui Ioan Pongrácz, voevodul Ardealului și comite al Secuilor, cu familia căruia era de un sânge (vérséges rokon). La 1470 istoria îi amintește de castelani ai fortăreței pe nobilii români, Iacob Măciș și Ioan More, iar la anul 1510 pe Dan de Zachal, adică de Sacul.

1) Pesty Fr., A Szörény vármegyei hajdani Oláh kerületek, pag. 9 și P. Dragalina op. cit. pag. 110

2) O. cit. pag. 96

3) Mlleker, op. cit. pag. 108

Ca proprietar al cetății apare în anul 1551 Petru Petrovici, credinciosul luptător al reginei Isabela. În a doua jumătate a veacului al XVI-lea este în posesiunea Batoreștilor, iar principele Sigismund Báthory, o cedează în anul 1590, șambelanului său Ștefan Jójica, de origine română. Principele Ștefan Bocskay donează Idioara în 1605 meritosului Nicolae de Harmadia, pentru că, înainte cu câțiva ani, a rezistat din cetate, timp de 29 zile asediului violent angajat de Mihai Viteazul, voevodul Munteniei. În ziua de 2 Septembrie 1613 cetatea Idioara este ocupată de Turci.¹⁾

Cetatea Sebeșului. Importanța covârșitoare ce au avut-o în istorie banii Severinului, a căror reședință a fost la Caransebeș, începând cu anul 1235, adică de când apar în documente, a eclipsat, în mod firesc, activitatea celor doi castelani ai cetății, numiți și vicecomiți. Nu se poate vorbi izolat numai de cetate, fiindcă trecutul ei a fost în strânsă legătură cu orașul și districtul Caransebeș. Sporadic, totuși survin și cazuri, când diplomele vorbesc numai despre pârcălabii cetății, așa de pildă pe timpul lui Ladislau al IV-lea, castelanul cetății era Ubul.²⁾ Într-o scrisoare a lui Carol Robert, dela anul 1318, se vorbește de Petru comite de Sebuș. La 1325 se amintește de magistrul Seri Posa, castelanul cetăților Sebus și Ilyed (Iladia). Ludovic I, împăcându-se cu Strașimir, țarul Bulgariei, îi donează cetățile Timișoara, Sebus, adică Sebeș, Mehadia și Orșova. În fața pericolului turcesc, regele Sigismund a încredințat cu apărarea cetăților Severin, Orșova, Mehadia, Sebeș și Idioara pe Sigismund Losonczy. La 30 Noembrie 1429, regele Sigismund de Luxemburg se află în cetatea Sebeșului. În ziua de 29 Maiu 1453 și Ioan Corvin vizitează cetatea. La 1457 se amintește prima dată Sebeș ca oppidum și, de aici încolo, numele cetății nu mai apare în documente. Matei Corvinul, când vorbește de Sebeș, spune astfel: »liberae Civitatis Sebes et Karan«, pe urmă »Civitas nostra Caransebeș«. Sigismund Báthory la 1590 îi zice »Civitas nostra«. Orașul, pe timpul reginei Isabela și Batoreștilor, are un rol foarte însemnat, bucurându-se de întâietate față de toate centrele și districtele. Caransebeșul apune atunci, când Acațiu Barcianu, principele Transilvaniei, a cedat districtele românești Turcilor. Cu reocuparea Caransebeșului de creștini, la 1688, nu s'a mai ridicat la o nouă viață, nici Caransebeșul și nici celelalte districte.

¹⁾ Pesty, Krassó vármegye története I, pag. 506—515

²⁾ Pesty, A Szörényi Bánság története, pag. 118 și cele ce urmează

Mehadia. În evul mediu s'a înălțat în preajma castrului roman Ad-Mediam. Ca cetate medievală apare prima dată în diploma lui Carol Robert de la anul 1323, când stolnicul Dionisie este numit castelan al Mehadiiei și cetății Jdioara.¹⁾ În anul 1385 este pomenită de cetate regală, fiind în posesiunea lui Petru, fiul lui Dionisie, pentru meritele sale: »consideratis... meritis... Petri filij Dees Knezy *districtus* castris Regalis Mihald vocati«. Tot în anul acesta, în altă diplomă, se amintește și districtul Mehadiiei, dar cum am remarcat mai înainte, cu numele de comitat, dovadă eclatantă, deci, că în Banat n'au existat în evul mediu județe, căci, altfel, pe toate districtele ar urma să le considerăm județe în veacul al XIV-lea. Textual sunt citate astfel: »*Comitatum* Sebus, Lugas et Mihald«. La 1402 este amintit Filip Koroghj comes de Mihald. Sigismund de Luxemburg, în zilele de 18 și 23 Noembrie 1428, petrece în cetatea Mehadiiei, din care prilej Mehadia este menționată de oppidum: »...in oppido nostro Myhald«. Având războiu cu Turcii, a luat contact aici și cu nobilii, le recunoaște drepturi, aranjează afaceri de moșii, emite diplome și îi consultă în materie de strategie. La 1440, regele Vladislav I, le conferă cetățile Orșova, Mehadia și Gheurin lui Ioan Corvinul, care, la rândul lui, a spesat sume mari pentru fortificarea lor. La începutul veacului al XVI-lea Iacob de Gârliște, banul Severinului este numit și comite al cetății Mehadia. La 1559 »*Castellanus districtus* Mihald« este Petru Găman. În prima jumătate a veacului al XVIII., Mehadia ajunge sub Turci.

Cetatea Gewren, sau *Castrum Gewryen* și *Gyewren* se înălțase pe vârful Bărcanului, în preajma Mehadiiei.²⁾ Se pare că a fost construită la 1425. În documente este pomenită cu fortărețele Orșova și Mehadia. În luptele cu Turcii a avut parte activă. Pe lângă Corvinești, a stăpânit-o și familia Ciorna. Ajunge sub stăpânire turcească odată cu Mehadia.

Orșova este pomenită și de Anonymus. S'a ridicat pe temelii castrului roman Tierna. În documente apare cu numele de *Castrum Ursova*, *Urchow*, *Urscia*, Orswe, Oroswe și *Orsoua*.³⁾ Românii din împrejurimi o numesc și Rușava. Sub arpadieni este amintită, pe la mijlocul veacului al XIII-lea, de regele Bela al IV-lea. La 1323 apare ca cetate regală. La

1) Pesty, A Szörényi Bánság és Szörény vármegye története, p. 326-335

2) Pesty, op. cit. p. 11. Milleker, op. cit. p. 149. Csánki op. cit. p. 13

3) Pesty, op. cit. pag. 393-399. Milleker, op. cit. pag. 150

sfârșitul verii 1366, din prilejul expediției împotriva lui Șışman, regele Ludovic I, a staționat și la Orșova. La 13 August 1396 a poposit aici și Sigismund de Luxemburg. Corvineștii, începând cu anul 1439, ajung proprietarii cetății, ca de atunci încolo Orșova, în luptele cu Turcii, să înfrunte toate vicisitudinile. Mihai Viteazul o cucerește în anul 1595. Începând cu anul 1621, Orșova ajunge sub jugul Turcilor.

Drencova. În documente apare cu numele de *Castrum Dranco*.¹⁾ A aparținut districtului Almăj. În veacul al XV-lea cetatea era proprietatea familiilor Ciorna și Bizerea. La începutul veacului al XVI-lea se vorbește de »*Drynko oppidum*«.

Almaș. Fortăreața aceasta se pare că a existat în împrejurimile Bozoviciului. În anul 1437 este numită cetate regală.²⁾ În 1484 Almașul este în posesiunea Gârliștenilor. Almăjenii s'au dovedit foarte viteji, apărându-și cu eroism patrimoniul lor. Așa de pildă, când în toamna anului 1589, begul Eucan dela Belgrad a năvălit în districtul Almăjului, poporul, luat prin surprindere, se organizează repede și-i bate strașnic pe Turci. Însuși begul Eucan cade în luptă. Capul begului l-au trimis bravii almăjeni la Alba-Iulia, lui Sigismund Báthory. Acesta l-a ținut pe poarta cetății, simbolizând, astfel, eroismul înaintașilor noștri.³⁾

Din cele schițate aici, cred că se învederează îndeajuns care a fost structura vieții politice a Românilor bănățeni în evul mediu, ca element foarte prețios, sub stăpânirea ungurească. Dacă, de-alungul veacurilor, ni s'au păstrat într'o anumită măsură drepturile strămoșești, aceste privilegii, sau mai bine zis — *grație* — ni s'a acordat în *prețul unei zeciuielei scumpe a sângelui românesc*, vărsat din abundență pentru apărarea unor fruntarii, cari s'au dovedit și pentru Români bănățeni, în veacul al XIX-lea și al XX-lea, în special, însuportabile sub oblăduirea coroanei Sf. Ștefan al Ungurilor.

Astăzi, avem ferma credință că, la masa verde de mâine, Banatulul nostru i se va face dreptate deplină și, judecat imparțial, din punct de vedere istoric, politic și etnic, aceste realități vii, palpabile, pe lângă cea geografică și economică, îi vor hotărî încorporarea lui întreagă României.

* * *

¹⁾ Pesty, op. cit. p. 53-54. Milleker, op. cit. p. 48. Csánki op. cit. p. 13

²⁾ Milleker, op. cit. pag. 47

³⁾ Pesty, op. cit. II, pag. 8

Dacă împrejurările vor fi prielnice, intenționez, ca acestei lucrări să-i urmeze alta, de aceeași importanță istorică, în care voi analiza *vieața socială a Românilor bănățeni din evul mediu*.

Problema aceasta iarăși va evidenția adevărul istoric incontestabil, precum am văzut și în cea de față, că *districtele bănățene medievale au la baza lor chinezatele*, adică primele formațiuni de existență națională, pe cari le-au avut toți Românii de pretutindeni.

Această structură, de ordin politic și social, s'a conservat, sub o stăpânire străină, cu mai puține alterații și mai durabil la noi, în Banat, până la mijlocul veacului al XVI-lea, când, provincia noastră va ajunge, în mare parte, sub jugul semi-lunei.

Bibliografie

1. Ion Conea, Corectări geografice în Diploma Joaniților. »Buletinul Soc. Regale Române de Geografie«. Tomul LVI. București 1937.
2. Csánki D., Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest 1894.
3. N. Densușianu, Revoluția lui Horia în Transilvania și Ungaria, București, 1884.
4. I. Lupaș, Realități istorice în Voevodatul Transilvaniei din sec. XII—XIII, București, 1938.
5. I. Lupaș, Voevodatul Transilvaniei în secolul XII-XIII, București, 1936.
6. A magyar nemzet története, szerkeszti Szilágyi Sándor, vol. I. Magyarország a királyság megalapításáig, írták Fröhlich Robert, Kuzsinszky Bálint, Nagy Géza és Marczali Henrik, Budapest, 1895.
7. Milleker B., Dél-Magyarország történelmi földrajza, Temesvár, 1913.
8. Pesty Fr., Krassóvármegye története, B-pest 1884, 1885.
9. Pesty Fr., A Szörényi Bánság és Szörény vármegye története, Budapest 1878.
10. Pesty Fr., A Szörény vármegye hajdani oláh kerületek, Budapest, 1876.
11. Pesty Fr., Az eltűnt régi vármegyék, Budapest, 1880.
12. Pesty Fr., A várispánságok története különösen a XIII. században, Budapest, 1882.
13. G. Popovici, Istoria Românilor Bănățeni.
14. Szentkláray J., Száz év Délmagyarország újabb történetéből, Temesvár, 1879.
15. Szentkláray J., Krassóvármegye őshajdana, Budapest, 1900.
16. Turchányi T., Krassószörény megye tört., Lugos, 1906.
17. E. Ungureanu, Originea și trecutul orașului Timișoara.
18. Aloisiu Wlad, A Román Nép és ügye, Lugoj, 1863.

15
23

J. 226-280676

Lei 23

230/80

CENTRUL DE LIBRĂRII REȘITA
LIBRĂRII NR. 2 REȘITA
SECȚIA ANPICARIAT



025702 eBibliophil

BIII
31

De acelaș autor:

Drumuri și Cetăți Romane în Banat
68 pag. Lugoj, Tipografia Națională 1924.

Colonizarea Șvabilor în Banat
Publicațiile Muzeului Bănățean din Timișoara,
53 pag., 1924.

Originea Crașovenilor
Studiu istoric și etnografic, 147 pag. Tipografia
»Corvin« Lugoj 1939.

Prețul 40.— Lei